നിരാകരണപത്രം

(Disclaimer)

പ്രാദേശികഭാഷയിൽ വിവർത്തനം ചെയ്ത വിധിന്യായം നിർമ്മിത ബുദ്ധ്യാധിഷ്ഠിത വിവർത്തന ഉപകരണത്തിന്റെ സഹായത്തോടെ കേരള ഹൈക്കോടതിയിലെ ഐ.റ്റി. ഡയറക്ടറേറ്റ് സാധൂകരിച്ചിട്ടുള്ളതാണ്. എന്നിരുന്നാലും, ഇതിന്റെ ഉള്ളടക്കത്തിൽ ആശയപരമായോ സാംഗത്യപരമായോ വ്യാകരണപരമായോ ആഖ്യാനപരമായോ തെറ്റുകൾ കടന്നു കൂടാൻ സാധ്യതയുള്ളതാണ്. ഈ തർജ്ജമ കേവലം വ്യവഹാരകക്ഷികളുടെയും പൊതുജനങ്ങളുടെയും പൊതുവായ അറിവിലേക്ക് ഉപയോഗപ്പെടുത്തുവാൻ വേണ്ടി മാത്രം ഉദ്ദേശിച്ചിട്ടുള്ളതുമാണ്. ഔദ്യോഗികവും പ്രായോഗികവുമായ എല്ലാ ആവശ്യങ്ങൾക്കും വിധി നിർവഹണ നടപ്പാക്കലുകൾക്കും പ്രസ്തുത വിധിന്യായത്തിന്റെ ഇംഗ്ലീഷ് പതിപ്പ് ആധികാരികവും അന്തിമവും ആയിരിക്കും.

പെറി കൻസാഗ്ര

v.

സ്മൃതി മദൻ കൻസാഗ്ര

(2019 ലെ സിവിൽ അപ്പീൽ നമ്പർ 1694)

ഫെബ്രുവരി 15, 2019

[ജസ്റ്റിസ് അഭയ് മനോഹർ സപ്രേ, ജസ്റ്റിസ് ഉദയ് ഉമേഷ് ലളിത്]

കുട്ടികളുടെ ക്ഷേമം:

കുട്ടിയുടെ കസ്റ്റഡിയും രക്ഷാകർതൃത്വവും സംബന്ധിച്ച വിഷയം - മധ്യസ്ഥ പ്രക്രിയയിലെ രഹസ്യാത്മകത - മധ്യസ്ഥത പരാജയപ്പെടുമ്പോൾ, കുട്ടിയുടെ പെരുമാറ്റത്തെയും മനോഭാവത്തെയും കുറിച്ച് മീഡിയേറ്ററും കൗൺസിലറും നൽകുന്ന റിപ്പോർട്ടുകൾ കോടതി നടപടികളിൽ ഉപയോഗിക്കാമോ - വിധി: കോടതി കേവലം ഒരു തീർപ്പുകാരന്റെ പങ്ക് മാത്രം വഹിക്കുന്ന സാധാരണ വിഷയങ്ങളിൽ, രഹസ്യാത്മകത പൂർണ്ണമായും പാലിക്കണം എന്ന നിലപാട് തികച്ചും ശരിയാണ്.- എന്നാൽ, കോടതി 'പാരൻസ് പാട്രിയേ' (കുട്ടിയുടെ താൽപ്പര്യം സംരക്ഷിക്കേണ്ട രക്ഷാകർത്താവ്) എന്ന നിലയിൽ പ്രവർത്തിക്കേണ്ടി വരുമ്പോഴും കുട്ടിയുടെ ക്ഷേമത്തെക്കുറിച്ച് പരിഗണിക്കുമ്പോഴും അത്തരമൊരു സമീപനം ഋണകരമാകണമെന്നില്ല. - എല്ലാ സംരക്ഷണ-രക്ഷാകർതൃത്വ പ്രശ്നങ്ങളും പരിഹരിക്കപ്പെടുന്നത് 'കുട്ടിയുടെ ഉത്തമ താൽപ്പര്യം' എന്ന മാനദണ്ഡത്തിന്റെ അടിസ്ഥാനത്തിലാണ്.- മധ്യസ്ഥതയുടെ സമയത്ത് മാതാപിതാക്കൾ നടത്തുന്ന പ്രസ്താവനകൾ രഹസ്യാത്മകതയുടെ അടിസ്ഥാനത്തിൽ തെളിവായി സ്വീകരിക്കാൻ കഴിയില്ല.- എന്നാൽ, കക്ഷികളുടെ വീട്ടുസാഹചര്യങ്ങൾ, അവരുടെ വ്യക്തിത്വം, കുട്ടിയുമായുള്ള അവരുടെ ബന്ധം എന്നിവയെക്കുറിച്ച് കൗൺസിലർ നൽകുന്ന റിപ്പോർട്ടുകളും കുട്ടി കൗൺസിലറോട് നടത്തുന്ന സ്വാഭാവികമായ പ്രതികരണങ്ങളും പ്രസ്താവനകളും സംരക്ഷണ-രക്ഷാകർതൃത്വ പ്രശ്നങ്ങൾ തീരുമാനിക്കാൻ കോടതിയെ സഹായിക്കും. അത്തരം സന്ദർഭങ്ങളിൽ സാങ്കേതികതകൾ തടസ്സമാകാൻ പാടില്ല.- മീഡിയേറ്ററുടെയും കൗൺസിലറുടെയും റിപ്പോർട്ടുകൾ രഹസ്യാത്മകമായ നടപടികളുടെ ഭാഗമാണെന്നും, ഒരു കക്ഷിയും അവ കോടതി നടപടികളിൽ ഉപയോഗിക്കാനോ ആശ്രയിക്കാനോ പാടില്ലെന്നും ഉള്ള ഹൈക്കോടതി ഉത്തരവ് റദ്ദാക്കി.- 1984 ലെ കുടുംബ കോടതി നിയമം - വകുപ്പ് 6, 12 - 1992 ലെ കുടുംബ കോടതി (നടപടിക്രമം) ചട്ടങ്ങൾ - ചട്ടം 8(viii).

പുനഃപരിശോധന: പുനഃപരിശോധനാ അധികാരം - വിനിയോഗിക്കുന്നത് എപ്പോൾ - വിധി: പുനഃപരിശോധനാ അധികാരം വിനിയോഗിക്കുന്നതിന്, വിധിയിലെ പിശക് നേരിട്ട് വ്യക്തമായിരിക്കണം - യുക്തിപരമായ വിശകലനങ്ങളിലൂടെ കണ്ടെത്തേണ്ടി വരുന്ന ഒരു പിശകിനെ, രേഖകളിൽ നിന്ന്

നേരിട്ട് വ്യക്തമാകുന്ന പിശക് എന്ന് പറയാൻ കഴിയില്ല – വസ്തുതകൾ പരിശോധിക്കുമ്പോൾ, അധികാരം വിനിയോഗിച്ചത് ശരിയായ രീതിയിലല്ല – മുൻപത്തെ വിധിന്യായത്തിന്മേൽ നൽകപ്പെട്ട അപ്പീൽ പരിഗണിക്കുന്നതു പോലെയാണ് ഹൈക്കോടതി പ്രവർത്തിച്ചത് – മുൻ വിധിന്യായത്തിൽ വസ്തുതകളോ നിയമമോ ശരിയായ രീതിയിൽ വിലയിരുത്തിയിട്ടില്ലാ എന്ന് കരുതുകയാണെങ്കിൽ പോലും, കക്ഷികൾക്ക് ആ വിധിയെ ഒരു അപ്പീലിലൂടെ ചോദ്യം ചെയ്യുന്നതിനായി വിടാവുന്നതാണ് – പുനഃപരിശോധന എന്നത് ഒരു ശരിയായ പരിഹാരമാർഗ്ഗമേ ആയിരുന്നില്ല – പുനഃപരിശോധനാ ഹർജി സ്വീകരിച്ചതിലും മുൻപത്തെ നിലപാട് റദ്ദാക്കിയതിലും ഹൈക്കോടതിക്ക് തെറ്റ് സംഭവിച്ചു.

അപ്പീൽ അനുവദിച്ചുകൊണ്ട് കോടതി വിധിച്ചു:

1. യുക്തിപരമായ വിശകലനങ്ങളിലൂടെ കണ്ടെത്തേണ്ടി വരുന്ന ഒരു പിശകിനെ, രേഖകളിൽ നിന്ന് നേരിട്ട് വ്യക്തമാകുന്ന പിശക് എന്ന് പറയാൻ കഴിയില്ല. പുനഃപരിശോധനാ അധികാരം വിനിയോഗിക്കുന്നതിനെ ന്യായീകരിക്കണമെങ്കിൽ, ആ പിശക് തനിയെ വ്യക്തമായിരിക്കണം. ഈ മാനദണ്ഡം വെച്ച് പരിശോധിക്കുമ്പോൾ, ഹൈക്കോടതി അധികാരം വിനിയോഗിച്ചത് ശരിയായ രീതിയിലല്ല. ഈ കേസിൽ നടന്ന നടപടികൾ, 17.02.2017–ലെ മുൻ വിധിന്യായത്തിന്മേൽ ഹൈക്കോടതി ഒരു അപ്പീൽ കോടതി എന്ന നിലയിൽ ഇരുന്നുകൊണ്ട് തീർപ്പുകൽപ്പിച്ചതുപോലെയാണ്. മുൻ വിധിന്യായത്തിൽ വസ്തുതകളോ നിയമമോ ശരിയായ രീതിയിൽ വിലയിരുത്തിയിട്ടില്ലാ എന്ന് കരുതിയാൽ പോലും, കക്ഷികൾക്ക് ആ വിധിയെ ഒരു അപ്പീലിലൂടെ ചോദ്യം ചെയ്യുന്നതിനായി വിടാവുന്നതായിരുന്നു. എന്നാൽ പുനഃപരിശോധന എന്നത് ഒരു ശരിയായ പരിഹാരമാർഗ്ഗമേ ആയിരുന്നില്ല. പുനഃപരിശോധനാ ഹർജി പരിഗണിക്കുകയും 17.02.2017–ലെ മുൻ നിലപാട് റദ്ദാക്കുകയും ചെയ്തതിലൂടെ ഹൈക്കോടതിക്ക് തെറ്റ് പറ്റി. ഇത്തരമൊരു നിഗമനത്തിൽ എത്തിയ സ്ഥിതിക്ക്, ഈ സാഹചര്യത്തിൽ സ്വീകരിക്കേണ്ട സ്വാഭാവികമായ മാർഗ്ഗം അപ്പീലിന് ആധാരമായ വിധി റദ്ദാക്കുകയും 17.02.2017–ലെ വിധിയെ ചോദ്യം ചെയ്യാൻ എതിർകക്ഷിയെ അനുവദിക്കുകയും ചെയ്യുക എന്നതാണ്. എന്നാൽ അത്തരം ഒരു നടപടി കൂടുതൽ നിയമയുദ്ധങ്ങളിലേക്ക് നയിക്കും. [ഖണ്ഡിക 16] [1008–G, H; 1009–A, B]

2.1 1992–ലെ കുടുംബകോടതി (നടപടിക്രമം) ചട്ടങ്ങളിലെ ചട്ടം 8 കൈകാര്യം ചെയ്യുന്നത് കുട്ടികളുടെ സംരക്ഷണ വിഷയങ്ങളാണ്, രഹസ്യാത്മകതയുടെ മാനദണ്ഡങ്ങളിൽ നിന്നുള്ള ഒരു അപവാദമെന്ന നിലയിലാണ് ഇതിന്റെ സ്വഭാവം. മധ്യസ്ഥത എന്ന പ്രക്രിയ രഹസ്യാത്മകത എന്ന ഘടകത്തിന്മേലാണ് സ്ഥാപിതമായിരിക്കുന്നത് എന്നത് സത്യമാണ്. ഗുണപരമായി നോക്കിയാൽ, സാധാരണ തീർപ്പുകൽപ്പിക്കൽ നടപടികളിൽ നിന്ന് തികച്ചും വ്യത്യസ്തമായ ഒരു തലത്തിലാണ് മധ്യസ്ഥതയോ

ഒത്തുതീർപ്പോ നിലകൊള്ളുന്നത്. തീർപ്പുകൽപ്പിക്കൽ നടപടികളിലെ ശത്രുതാപരമായ നിലപാടിന് പകരം, ശത്രുതയോടെയല്ലാതെ സൗഹൃദപരമായ തലത്തിൽ തർക്കം പരിഹരിക്കുന്നതിനു വേണ്ടിയാണ് മധ്യസ്ഥത എന്ന ആശയം അവതരിപ്പിക്കപ്പെടുന്നത്. ഒരു കോടതിയുടെ തീർപ്പിനായി കേസ് പരിഗണിക്കുമ്പോൾ കക്ഷികൾ നടത്താൻ തയാറാകാത്ത പ്രസ്താവനകൾ മധ്യസ്ഥ പ്രക്രിയക്കിടെ നടത്തിയേക്കാം. പ്രധാനമായും ഒത്തുതീർപ്പ് സാധ്യമാണോ എന്ന് നോക്കുന്നതിനായി നടത്തുന്ന ഇത്തരം പ്രസ്താവനകളെ, പിന്നീട് മധ്യസ്ഥ ശ്രമങ്ങൾ പൂർണ്ണമായും പരാജയപ്പെടുന്ന സാഹചര്യത്തിൽ പ്രസ്താവന നടത്തിയ ആൾക്കെതിരെ ഉപയോഗിക്കാൻ പാടുള്ളതല്ല. ഇത്തരം പ്രസ്താവനകളെ തുടർന്നുള്ള ഘട്ടങ്ങളിൽ ഉപയോഗിക്കാൻ അനുവദിച്ചാൽ, ആരോഗ്യകരമായ മധ്യസ്ഥതയ്ക്ക്/ഒത്തുതീർപ്പിന് അത്യന്താപേക്ഷിതമായ ആത്മവിശ്വാസം എന്ന ഘടകം കക്ഷികൾക്കിടയിൽ പൂർണ്ണമായും നഷ്ടപ്പെടും. രഹസ്യാത്മകത എന്ന ഘടകവും പ്രസ്താവനകൾ തെളിവായി ഉപയോഗിക്കില്ലെന്ന ഉറപ്പും പഴയ ശത്രുത മറന്ന് തർക്കപരിഹാരത്തിലേക്ക് നീങ്ങാൻ കക്ഷികളെ സഹായിക്കുന്നു. അതിനാൽ, രഹസ്യാത്മകത എന്നത് മധ്യസ്ഥതയുടെ/ഒത്തുതീർപ്പിന്റെ ഒരു പ്രധാന ഘടകമാണ്. [ഖണ്ഡിക 24] [1018–G, H; 1019–A–C]

2.2 കോടതിയുടെ പങ്ക് കേവലം ഒരു തീർപ്പുകാരന്റേത് മാത്രമായ സാധാരണ വിഷയങ്ങളിൽ, രഹസ്യാത്മകത പൂർണ്ണമായും പാലിക്കണം എന്നത് തികച്ചും ശരിയായിരിക്കും. എന്നാൽ, 'പാരൻസ് പാട്രിയേ' (parens patriae) എന്ന നിലയിൽ പ്രവർത്തിക്കാനും കുട്ടിയുടെ ക്ഷേമത്തെക്കുറിച്ച് പരിഗണിക്കാനും കോടതിയോട് ആവശ്യപ്പെടുമ്പോൾ അത്തരമൊരു സമീപനം ഗുണകരമാകണമെന്നില്ല. എല്ലാ സംരക്ഷണ–രക്ഷാകർതൃത്വ പ്രശ്നങ്ങളും പരിഹരിക്കപ്പെടുന്നത് "കുട്ടിയുടെ ഉത്തമ താൽപ്പര്യം" എന്ന മാനദണ്ഡത്തിന്റെ അടിസ്ഥാനത്തിലാണ്. രണ്ട് കക്ഷികൾ തമ്മിലുള്ള സംരക്ഷണ–രക്ഷാകർതൃത്വ തർക്കങ്ങളിൽ പ്രായപൂർത്തിയാകാത്ത കുട്ടി ഒരു പ്രത്യേക സാഹചര്യത്തിലാണ്. പലപ്പോഴും ഇരുവിഭാഗവും നിയമയുദ്ധങ്ങളിൽ മുഴുകിയിരിക്കുമ്പോൾ, കുട്ടിയുടെ ഉത്തമ താൽപ്പര്യം എന്താണെന്ന് 'പാരൻസ് പാട്രിയേ' എന്ന നിലയിൽ തീരുമാനിക്കാൻ കോടതിയോട് ആവശ്യപ്പെടുന്നു. ശരിയായ നിഗമനത്തിൽ എത്തുന്നതിനായി കോടതി കുട്ടിയുമായി അഭിമുഖം നടത്തുകയോ അല്ലെങ്കിൽ കുട്ടിയോടൊപ്പം കൂടുതൽ സമയം ചെലവഴിച്ച് കുട്ടിയുടെ വളർച്ച, വ്യക്തിത്വം, ആഗ്രഹങ്ങൾ അല്ലെങ്കിൽ മാനസികാവസ്ഥ എന്നിവ വിലയിരുത്തി കോടതിയെ സഹായിക്കുന്ന ഒരു വിദഗ്ദ്ധന്റെ വിശകലനത്തെ ആശ്രയിക്കുകയോ ചെയ്തേക്കാം. കൃത്യമായ ഈ കാരണത്താലാണ്, മധ്യസ്ഥതയുടെ/ഒത്തുതീർപ്പിന്റെ അടിസ്ഥാനശിലയായ രഹസ്യാത്മകത എന്ന ഘടകത്തിൽ നിന്ന് ഒരു പരിധിവരെയുള്ള മാറ്റം ചട്ടങ്ങളിലെ ചട്ടം 8 ഉപ ചട്ടം (viii)–ൽ ഉൾക്കൊള്ളിച്ചിരിക്കുന്നത്. [ഖണ്ഡിക 25] [1019–D–F]

2.3 കക്ഷികളുടെ വീട്ടുസാഹചര്യങ്ങൾ, അവരുടെ വ്യക്തിത്വങ്ങൾ, കുട്ടിയുമായോ കുട്ടികളുമായോ അവർക്കുള്ള ബന്ധം എന്നിവയെക്കുറിച്ച് കൗൺസിലർ നൽകുന്ന റിപ്പോർട്ടുകൾ സംരക്ഷണ–രക്ഷാകർതൃത്വ പ്രശ്നങ്ങൾ തീരുമാനിക്കാൻ കോടതിയെ സഹായിക്കുമെങ്കിൽ, യാതൊരുവിധ സാങ്കേതികതകളും അതിന് തടസ്സമാകാൻ പാടില്ല. ചട്ടം 8–ലെ ഉപചട്ടം (viii) ലക്ഷ്യമിടുന്നത് ആ ഉദ്ദേശ്യം നിറവേറ്റാനാണ്, കൂടാതെ അത്തരം വിവരങ്ങൾ കോടതിയുടെ വിലയിരുത്തലിനായി ലഭ്യമാക്കുകയും ചെയ്യുന്നു. [ഖണ്ഡിക 26][1019–G, H; 1020–A]

2.4 മധ്യസ്ഥതയ്ക്കിടെ മാതാപിതാക്കൾ നടത്തുന്ന പ്രസ്താവനകളെ രഹസ്യാത്മകതയുടെ അടിസ്ഥാനത്തിൽ തെളിവായി സ്വീകരിക്കാൻ കഴിയില്ലായിരിക്കാം, എന്നാൽ പ്രായപൂർത്തിയാകാത്ത കുട്ടി കൗൺസിലറോട് നടത്തുന്ന സ്വാഭാവികമായ പ്രതികരണങ്ങളും പ്രസ്താവനകളും കുട്ടിയുടെ ഉത്തമതാൽപ്പര്യം എന്താണെന്ന് തീരുമാനിക്കുന്നതിന് തീർച്ചയായും സഹായകരമാകും. കുട്ടിയെ സ്വസ്ഥതയോടെ നിലനിർത്തിക്കൊണ്ട് വിവരങ്ങൾ ആരായാൻ പ്രൊഫഷണൽ പരിശീലനം ലഭിച്ച ഒരു കൗൺസിലറുമായുള്ള ഇടപെടലുകളിൽ ഒരു കുട്ടി സ്വാഭാവികമായും സ്വതസിദ്ധമായും പ്രതികരിച്ചേക്കാം. അത്തരം ഇടപെടലുകളുടെ രേഖകൾ 'പാരൻസ് പാട്രിയേ' അധികാരപരിധിയിലുള്ള കടമകൾ നിർവഹിക്കുന്നതിൽ കോടതിക്ക് വിലപ്പെട്ട വിവരങ്ങൾ നൽകിയേക്കാം. അത്തരം ഇടപെടലുകൾക്കിടയിൽ കുട്ടിയുടെ ക്ഷേമവുമായി ബന്ധപ്പെട്ട വിഷയങ്ങളോ വശങ്ങളോ ശ്രദ്ധയിൽപ്പെട്ടാൽ, അത്തരം വിവരങ്ങൾ ലഭ്യമാകുന്നതിൽ നിന്ന് കോടതിയെ തടയേണ്ട കാര്യമില്ല. കുട്ടിയുടെ ഉത്തമ താൽപ്പര്യം എന്താണെന്ന് കണ്ടെത്തുക എന്നതിനായിരിക്കണം പരമമായ പരിഗണന നൽകേണ്ടത്. [ഖണ്ഡിക 27][1021–A–C]

2.5 കുട്ടിയുടെയോ കുട്ടികളുടെയോ രക്ഷാകർതൃത്വ കാര്യത്തിൽ തീരുമാനമെടുക്കാൻ ജഡ്ജിയെ സഹായിക്കുന്നതിനായി കക്ഷികളുടെ വീട്ടുസാഹചര്യം, അവരുടെ വ്യക്തിത്വം, കുട്ടിയുമായുള്ള അവരുടെ ബന്ധം എന്നിവ ഉൾപ്പെടെയുള്ള കാര്യങ്ങളിൽ റിപ്പോർട്ട് നൽകാൻ ചട്ടം 8–ലെ ഉപ ചട്ടം (viii) പ്രകാരം, കൗൺസിലർ ബാധ്യസ്ഥനാണ്. സംരക്ഷണ–രക്ഷാകർതൃത്വ പ്രശ്നങ്ങളിൽ രഹസ്യാത്മകതയുടെ സാധാരണ തത്വം ബാധകമല്ലെന്നും, പൂർണ്ണമായ നീതി നടപ്പാക്കുന്നതിന് പ്രസക്തമായ എല്ലാ വിവരങ്ങളും കുട്ടിയുടെ ഉത്തമ താൽപ്പര്യം മുൻനിർത്തി കോടതിക്ക് ലഭ്യമായിരിക്കണം എന്നുമാണ് ഇതിലൂടെ ലക്ഷ്യമിടുന്നത്. രഹസ്യാത്മകതയിൽ നിന്നുള്ള ഈ മാറ്റം ഈ നിയമത്തിന്റെ പൊതുവായ ആശയത്തോടും പ്രത്യേകിച്ച് 12–ാം വകുപ്പിനോടും യോജിച്ചുനിൽക്കുന്നതാണ്. അതിൽ പറഞ്ഞിരിക്കുന്ന വിഭാഗങ്ങളുടെ കാര്യത്തിൽ വ്യക്തമായ ഒരു ഒഴിവാക്കൽ ഉള്ള സാഹചര്യത്തിൽ, മധ്യസ്ഥതയുടെയോ ഒത്തുതീർപ്പിന്റെയോ മറ്റ് രൂപങ്ങളിലോ അല്ലെങ്കിൽ ബദൽ തർക്കപരിഹാര മാർഗങ്ങളിലോ

രഹസ്യാത്മകതയെക്കുറിച്ച് പറഞ്ഞിട്ടുള്ള തത്വങ്ങൾ ഇവിടെ കൊണ്ടുവരാൻ കഴിയില്ല. അത്തരം ഒഴിവാക്കലിന്റെ പ്രഭാവം കുറയ്ക്കാനോ ഇല്ലാതാക്കാനോ പാടുള്ളതല്ല. [ഖണ്ഡിക 28][1021–C–F]

2.6 വകുപ്പ് 6 പ്രകാരം, ഹൈക്കോടതിയുമായി കൂടിയാലോചിച്ച് സംസ്ഥാന സർക്കാരാണ് കൗൺസിലർമാരെ നിയമിക്കുന്നത്. ഈ കേസിൽ, വകുപ്പ് 6 പ്രകാരം നിയമിക്കപ്പെട്ട കൗൺസിലറല്ലായിരുന്നു ഉണ്ടായിരുന്നത്; മറിച്ച് ഹൈക്കോടതിയുടെ ഒരു കമ്മിറ്റി നിയമിച്ച വ്യക്തിയായിരുന്നു അവർ, പല കാര്യങ്ങളിലും അവരുടെ സഹായം തേടാറുമുണ്ടായിരുന്നു. സമഗ്രവും ഫലപ്രദവുമായ മധ്യസ്ഥതയ്ക്ക് ആവശ്യമാണെന്ന് തോന്നുന്ന പക്ഷം "മറ്റേതൊരു വ്യക്തിയെയും" മീഡിയേറ്റർക്ക് കൂടെ ചേർക്കാമെന്ന് 06.05.2016–ലെ ഉത്തരവ് സൂചിപ്പിച്ചിരുന്നു. തുടർന്നുള്ള 11.05.2016–ലെ ഉത്തരവിൽ കൗൺസിലറുടെ പേരും, കക്ഷികളുടെ മകനായ 'എ'യുമായി കൗൺസിലർ ഫലപ്രദമായ കൂടിക്കാഴ്ച നടത്തിയെന്ന വസ്തുതയും പരാമർശിച്ചിരുന്നു. അതിനുശേഷം കൗൺസിലർ 08.07.2016–ലും 11.07.2016–ലും കൂട്ടിയുമായി ആശയവിനിമയം നടത്തുകയും അതിന്റെ അടിസ്ഥാനത്തിൽ 21.07.2016–ൽ റിപ്പോർട്ട് സമർപ്പിക്കുകയും ചെയ്തു. അതിനാൽ, കൗൺസിലറുടെ സേവനം തേടിയത് കക്ഷികളുടെ പൂർണ്ണമായ അറിവോടും ഹൈക്കോടതിയുടെ വ്യക്തമായ അംഗീകാരത്തോടും കൂടിയായിരുന്നു. കൗൺസിലറെ നിയമിച്ചത് നിയമത്തിലെ വകുപ്പ് 6 പ്രകാരമല്ലായിരിക്കാം, എങ്കിലും കുട്ടിയുടെ ക്ഷേമത്തിനാണ് പരമമായ പരിഗണന നൽകുന്നതെങ്കിൽ അത്തരം സാങ്കേതികതകളെ അമിതമായി ആശ്രയിക്കാൻ കഴിയില്ല. വാസ്തവത്തിൽ, വകുപ്പ് 12–ന്റെ വ്യാപ്തി ഇത്തരത്തിലുള്ള നിയന്ത്രണങ്ങളൊന്നും അനുവദിക്കുന്നില്ല. അതിനാൽ, ഈ കേസിൽ കൗൺസിലർ നൽകിയ റിപ്പോർട്ട് പരിഗണനയിൽ നിന്ന് ഒഴിവാക്കാൻ കഴിയില്ല. കൗൺസിലർക്കെതിരെ യാതൊന്നും ഉണ്ടായിരുന്നില്ലെന്ന് മാത്രമല്ല, കൗൺസിലർ വളരെയധികം അനുഭവസമ്പന്നയാണെന്നും എല്ലാവർക്കും തൃപ്തികരമായ ഒരു ഒത്തുതീർപ്പിലെത്താൻ ശ്രമിക്കുന്നതിലെ അവരുടെ പ്രതിബദ്ധതയും ആത്മാർത്ഥതയും ശ്രദ്ധേയമാണെന്നും അപ്പീലിന് ആധാരമായ വിധിന്യായത്തിൽ ഹൈക്കോടതി നിരീക്ഷിക്കുകയും ചെയ്തിരുന്നു. ഈ കേസിലെ റിപ്പോർട്ടുകൾ പരിഗണനയിൽ നിന്ന് മാറ്റിനിർത്തേണ്ട യാതൊരു കാരണവുമില്ല. ഹൈക്കോടതി പിന്നീട് പുറപ്പെടുവിച്ച വിധിന്യായത്തെ റദ്ദാക്കുകയും ഹൈക്കോടതിയുടെ മുൻപത്തെ വിധിന്യായം പുനഃസ്ഥാപിക്കുകയും ചെയ്യുന്നു. [ഖണ്ഡികകൾ 29–31][1021–G, H; 1022–A–E]

അഫ്കോൺസ് ഇൻഫ്രാസ്ട്രക്ചർ ലിമിറ്റഡ് ആൻഡ് അനദർ v. ചെറിയാൻ വർക്കി കൺസ്ട്രക്ഷൻ കമ്പനി പ്രൈവറ്റ് ലിമിറ്റഡ് ആൻഡ് അദേർസ് (2010) 8 എസ്സിസി 24 : [2010] 8 എസ്സിആർ 1053; *മോതി റാം (ഡെഡ്), ത്രൂ എൽ.ആർ.എസ് ആൻഡ് അനദർ v. അശോക് കുമാർ ആൻഡ് അനദർ* (2011) 1 എസ്സിസി 466 : [2010] 14 എസ്സിആർ 809; *ഗോവിന്ദ് പ്രസാദ് ശർമ്മ ആൻഡ് അദേർസ് v. ഡൂൺ വാലി ഓഫീസേഴ്സ് കോ-ഓപ്പറേറ്റീവ് ഹൗസിംഗ്*

സൊസൈറ്റി ലിമിറ്റഡ് (2017) 11 എസ്സിഎഎൽഇ 231; *ആശിഷ് രഞ്ജൻ v. അനുപമ ടണ്ടൻ ആൻഡ് അനദർ* (2010) 14 എസ്സിസി 274 : [2010] 14 എസ്സിആർ 961; *ഇന്ദർചന്ദ് ജെയിൻ (ഡെഡ്), ത്രൂ എൽ.ആർ.എസ് v. മോത്തിലാൽ (ഡെഡ്), ത്രൂ എൽ.ആർ.എസ്* (2009) 14 എസ് സിസി 663 : [2009] 11 എസ്സിആർ 252; *അജിത് കുമാർ രഥ് v. സ്റ്റേറ്റ് ഓഫ് ഒറീസ്സ ആൻഡ് അദേർസ്* (1999) 9 എസ്സിസി 596 : [1999] 4 സപ്ലി. എസ്സിആർ 302; *പാർഷ്യൻ ദേവി ആൻഡ് അദേർസ് v. സുമിത്രി ദേവി ആൻഡ് അദേർസ്* (1997) 8 എസ്സിസി 715 : [1997] 4 സപ്ലി. എസ് സിആർ 470; *ബോർഡ് ഓഫ് കൺട്രോൾ ഫോർ ക്രിക്കറ്റ് ഇൻ ഇന്ത്യ ആൻഡ് അനദർ v. നേതാജി ക്രിക്കറ്റ് ക്ലബ് ആൻഡ് അദേർസ്* (2005) 4 എസ്സിസി 741 : [2005] 1 എസ്സിആർ 173 – പരാമർശിച്ചു.

കേസ് നിയമ പരാമർശങ്ങൾ

[2009] 11 എസ്സിആർ 252 – ഖണ്ഡിക 14–ൽ പരാമർശിച്ചു

[1999] 4 സപ്ലി. എസ്സിആർ 302 – ഖണ്ഡിക 14–ൽ പരാമർശിച്ചു

[1997] 4 സപ്ലി. എസ്സിആർ 470 – ഖണ്ഡിക 14–ൽ പരാമർശിച്ചു

[2005] 1 എസ്സിആർ 173 – ഖണ്ഡിക 15–ൽ പരാമർശിച്ചു

[2010] 8 എസ്സിആർ 1053 – ഖണ്ഡിക 21–ൽ പരാമർശിച്ചു

[2010] 14 എസ്സിആർ 809 – ഖണ്ഡിക 22–ൽ പരാമർശിച്ചു

2017 (11) എസ്സിഎഎൽഇ 231 – ഖണ്ഡിക 22–ൽ പരാമർശിച്ചു

[2010] 14 എസ്സിആർ 961 – ഖണ്ഡിക 26–ൽ പരാമർശിച്ചു

സിവിൽ അപ്പീൽ അധികാരപരിധി: 2019–ലെ സിവിൽ അപ്പീൽ നമ്പർ 1694.

2016–ലെ എംഎടി എപിപി (എഫ്.സി.) ന. 67 ൽ സമർപ്പിക്കപ്പെട്ട 2017–ലെ റിവ്യൂ പെറ്റീഷൻ നമ്പർ 221–ൽ 11.12.2017 തീയതിയിൽ ന്യൂഡൽഹിയിലെ ഡൽഹി ഹൈക്കോടതി നൽകിയ വിധിന്യായത്തിൽ നിന്നും ഉത്തരവിൽ നിന്നും ഉള്ളത്.

അപ്പീൽവാദിക്കായി ഹാജരായ അഭിഭാഷകർ: ഇന്ദർജീത് സത്രുപ്, മിസ് അനന്യ മേത്ത, രാഘവ് സത്രുപ്, അരുണിമ ദ്വിവേദി.

എതിർകക്ഷികൾക്കായി ഹാജരായ അഭിഭാഷകർ: സൗരഭ് കിർപാൽ, പ്രോസൻജീത് ബാനർജി, മിസ് മാൻസി ശർമ്മ, മിസ് ശ്രേയ സിംഗാൾ.

കോടതിയുടെ വിധിന്യായം പ്രസ്താവിച്ചത് **ജസ്റ്റിസ് ഉദയ് ഉമേഷ് ലളിത്**.

1. അനുമതി നൽകി

2. 2016–ലെ എംഎടി എപിപി (എഫ്.സി.) ന. 67 ൽ 17.02.2017–ന് ഡൽഹി ഹൈക്കോടതി പുറപ്പെടുവിച്ച വിധിന്യായത്തിനും ഉത്തരവിനുമെതിരെ എതിർകക്ഷി നൽകിയ, 2017–ലെ റിവ്യൂ പെറ്റീഷൻ നമ്പർ 221 അനുവദിച്ചുകൊണ്ട് 11.12.2017–ൽ ഡൽഹി ഹൈക്കോടതി പുറപ്പെടുവിച്ച അന്തിമ വിധിന്യായത്തെയും ഉത്തരവിനെയും ചോദ്യം ചെയ്യുന്നതാണ് ഈ അപ്പീൽ.

2. അപ്പീൽവാദിയും (കെനിയൻ, ബ്രിട്ടീഷ് പൗരൻ) എതിർകക്ഷിയും (ഇന്ത്യൻ പൗര) 29.07.2007–ൽ ന്യൂഡൽഹിയിൽ വെച്ച് വിവാഹിതരായി. വിവാഹശേഷം എതിർകക്ഷി നെയ്റോബിയിലേക്ക് (കെനിയ) മാറുകയും അപ്പീൽവാദിയോടൊപ്പം ഭർത്തൃവീട്ടിൽ താമസമാക്കുകയും ചെയ്തു. 02.12.2009–ൽ ന്യൂഡൽഹിയിൽ വെച്ച് ദമ്പതികൾക്ക് ആദിത്യ വിക്രം കൻസാഗ്ര എന്ന മകൻ ജനിച്ചു. പ്രസവശേഷം എതിർകക്ഷി ആദിത്യയോടൊപ്പം നെയ്റോബിയിലേക്ക് മടങ്ങിപ്പോയി. അതിനുശേഷം എതിർകക്ഷിയും ആദിത്യയും പലപ്പോഴായി കെനിയയിൽ നിന്ന് ഇന്ത്യയിലേക്ക് യാത്ര ചെയ്തിട്ടുണ്ട്. ആദിത്യയ്ക്ക് കെനിയൻ പാസ്പോർട്ടും ബ്രിട്ടീഷ് പാസ്പോർട്ടും ഉണ്ട്.

3. 10.03.2012–ൽ അപ്പീൽവാദിയും എതിർകക്ഷിയും ആദിത്യയും നെയ്റോബിയിൽ നിന്ന് ന്യൂഡൽഹിയിൽ എത്തി. നെയ്റോബിയിലേക്കുള്ള മടക്ക ടിക്കറ്റുകൾ 06.06.2012–ലേക്ക് ബുക്ക് ചെയ്തിരുന്നു എന്നാണ് അപ്പീൽവാദി പറയുന്നത്. ഇന്ത്യയിലായിരിക്കുമ്പോൾ, 2012 മെയ് മാസത്തിൽ എതിർകക്ഷി ഡൽഹി ഹൈക്കോടതിയിൽ 2012 ലെ സിഎസ് (ഒഎസ്) ന. 1604 എന്ന നമ്പറിൽ ഒരു സിവിൽ സ്യൂട്ട് ഫയൽ ചെയ്തു. ആദിത്യയെ തന്റെ സംരക്ഷണയിൽ നിന്ന് മാറ്റുന്നതിൽ നിന്ന് അപ്പീൽവാദിയെ തടയുന്നതിനുള്ള ഇൻജംഗ്ഷൻ ഉത്തരവാണ് പ്രധാനമായും ഇതിൽ ആവശ്യപ്പെട്ടത്. നോട്ടീസ് ലഭിച്ചതിനെത്തുടർന്ന് അപ്പീൽവാദി കേസിൽ കക്ഷി ചേരുകയും, ഹൈക്കോടതി കാലാകാലങ്ങളിൽ കുട്ടിയെ കാണുന്നതിനുള്ള അനുമതി നൽകുകയും ചെയ്തു. അതിനുശേഷം അപ്പീൽവാദി ഒരു ഗാർഡിയൻഷിപ്പ് പെറ്റീഷൻ ഫയൽ ചെയ്തു. ആദിത്യയുടെ നിയമപരമായ രക്ഷിതാവായി തന്നെ പ്രഖ്യാപിക്കണമെന്നും കുട്ടിയുടെ സ്ഥിരമായ സംരക്ഷണം തനിക്ക് നൽകണമെന്നും ഇതിൽ ആവശ്യപ്പെട്ടു. 06.11.2012–ലെ ഈ ഗാർഡിയൻഷിപ്പ് പെറ്റീഷൻ ന്യൂഡൽഹിയിലെ സാകേത് കുടുംബ കോടതിയിൽ 2012 ലെ ജി–53 എന്ന നമ്പറിൽ രജിസ്റ്റർ ചെയ്തു.

5. ഹൈക്കോടതി പുറപ്പെടുവിച്ച സന്ദർശനാനുമതി ഉത്തരവുകൾ പ്രകാരം, അപ്പീൽവാദിക്ക് കുട്ടിയുടെ മുത്തശ്ശി മുത്തച്ഛന്മാരോടൊപ്പം എല്ലാ മാസവും രണ്ടാം വാരത്തിലെ വെള്ളി, ശനി, ഞായർ ദിവസങ്ങളിൽ 2 മണിക്കൂർ വീതം ആദിത്യയെ കാണാൻ അനുവാദം നൽകിയിരുന്നു. ആദിത്യയെ കാണുന്നതിനായി എല്ലാ മാസവും നെയ്റോബിയിൽ നിന്ന് ന്യൂഡൽഹിയിലേക്ക് തന്റെ മാതാപിതാക്കൾ

ക്കൊപ്പം വിമാനമാർഗ്ഗം എത്താറുണ്ടായിരുന്നു എന്ന് അപ്പീൽവാദി പറയുന്നു. രക്ഷാകർതൃത്വ ഹർജി നിലവിലുള്ളതിനാൽ, കക്ഷികൾക്ക് അവരുടെ പരാതികൾ കുടുംബ കോടതിയിൽ ഉന്നയിക്കാമെന്ന് വ്യക്തമാക്കിക്കൊണ്ട് 31.08.2015–ൽ ഹൈക്കോടതി 2012 ലെ സിഎസ് (ഒഎസ്) ന. 1604 എന്ന കേസ് തീർപ്പാക്കി. പിന്നീട് 09.02.2016, 09.03.2016 എന്നീ തീയതികളിലെ ഉത്തരവുകളിലൂടെ സന്ദർശന ക്രമീകരണങ്ങളിൽ കുടുംബ കോടതി മാറ്റങ്ങൾ വരുത്തി.

6. ചേംബറിൽ വെച്ച് ആദിത്യയെ കാണുന്നതിന് അവസരമൊരുക്കുന്നതിനായി കുട്ടിയെ കോടതിയിൽ ഹാജരാക്കാൻ കോടതി കൗൺസിലർക്ക് നിർദ്ദേശം നൽകണമെന്ന് ആവശ്യപ്പെട്ട് 18.04.2016–ൽ അപ്പീൽവാദി ഒരു അപേക്ഷ നൽകി. എതിർകക്ഷി ഈ അപേക്ഷയെ എതിർത്തു. ഇരുഭാഗവും കേട്ടതിനുശേഷം കുടുംബ കോടതി 04.05.2016–ലെ ഉത്തരവിലൂടെ അപേക്ഷ അനുവദിക്കുകയും 07.05.2016–ന് ആദിത്യയെ കോടതിയിൽ ഹാജരാക്കാൻ നിർദ്ദേശിക്കുകയും ചെയ്തു. ഉത്തരവിലെ പ്രസക്തഭാഗം ഇപ്രകാരമായിരുന്നു:

> ".....ഇത്തരം നടപടികളിൽ കോടതി 'പാരൻസ് പാട്രിയേ' ആണ്. ഹർജിക്കാരൻ 07.05.2016–ന് കുട്ടിയെ സന്ദർശിക്കുമെന്നത് എന്തായാലും നേരത്തേ തന്നെ നിശ്ചയിച്ചിട്ടുള്ളതാണ്. പിതാവുമായും മുത്തശ്ശി മുത്തച്ഛന്മാരുമായും ഉള്ള കൂടിക്കാഴ്ചയ്ക്ക് പോകുന്നതിന് മുമ്പ് 07.05.2016 രാവിലെ 10 മണിക്ക് കുട്ടിയെ കോടതിയിൽ ഹാജരാക്കേണ്ടതാണ്."

7. കുടുംബ കോടതിയുടെ ഉത്തരവിൽ അതൃപ്തിയുള്ള എതിർകക്ഷി ഹൈക്കോടതിയിൽ 2016 ലെ എംഎടി എപിപി. (എഫ്സി) ന. 67 ഫയൽ ചെയ്തു. ഇരുഭാഗവും കേട്ടതിനുശേഷം 06.05.2016–ൽ ഹൈക്കോടതിയുടെ ഡിവിഷൻ ബെഞ്ച് കക്ഷികളെ മധ്യസ്ഥതയ്ക്കായി വിടുകയും 11.05.2016–ൽ ആദിത്യയെ കോടതിയിൽ ഹാജരാക്കാൻ നിർദ്ദേശിക്കുകയും ചെയ്തു. പ്രസ്തുത ഉത്തരവിലെ 7, 9 ഖണ്ഡികകൾ ഇപ്രകാരമായിരുന്നു:

> "7. കക്ഷികളുമായുള്ള ഈ കോടതിയുടെ ആശയവിനിമയത്തിനിടയിൽ, മധ്യസ്ഥതയിലൂടെ തങ്ങൾക്കിടയിലുള്ള എല്ലാ തർക്കങ്ങളും പരസ്പര ധാരണയോടെ ഒത്തുതീർപ്പാക്കാൻ ഒരു ശ്രമം കൂടി നടത്തണമെന്ന ആഗ്രഹം കക്ഷികൾ പ്രകടിപ്പിച്ചു. എതിർകക്ഷിയുടെ (കുട്ടിയുടെ പിതാവ്) മാതാപിതാക്കൾ ഹാജരാവുകയും ഈ കോടതി മുമ്പാകെയുള്ള നടപടികളിൽ ചേരുകയും ചെയ്തിട്ടുണ്ട്. കക്ഷികൾ തമ്മിലുള്ള എല്ലാ തർക്കങ്ങളിലും ചർച്ചകളിലൂടെയുള്ള ഒത്തുതീർപ്പിനായി തങ്ങളും ശ്രമിക്കുമെന്ന് അവർ അറിയിച്ചു.
>
> ... ...

9. കക്ഷികളുടെ സമ്മതപ്രകാരം താഴെ പറയുന്നവ നിർദ്ദേശിക്കുന്നു:

(i) കക്ഷികൾ 2016 മെയ് 9-ന് ഉച്ചയ്ക്ക് 2:30-ന് ഡൽഹി ഹൈക്കോടതി മധ്യസ്ഥ-ഒത്തുതീർപ്പ് കേന്ദ്രമായ 'സമാധാനിലെ' (SAMADHAN) മീഡിയേറ്ററായ ശ്രീ. സാധന രാമചന്ദ്രന് മുമ്പാകെ ഹാജരാകേണ്ടതാണ്.

(ii) സമഗ്രവും ഫലപ്രദവുമായ മധ്യസ്ഥതയ്ക്ക് ആവശ്യമാണെന്ന് തോന്നുന്ന പക്ഷം, മറ്റേതൊരു വ്യക്തിയെയോ കക്ഷികളുടെ ബന്ധുക്കളെയോ മധ്യസ്ഥതയിൽ ഉൾപ്പെടുത്താൻ മീഡിയേറ്ററിന് അധികാരമുണ്ടായിരിക്കുന്നതാണ്.

(iii) എതിർകക്ഷിയോ അദ്ദേഹത്തിന്റെ ബന്ധുക്കളോ ഇന്ത്യയിൽ ഇല്ലാതിരിക്കുന്ന സാഹചര്യത്തിൽ, സ്കൈപ്പ് (Skype), വീഡിയോ കോൺഫറൻസിംഗ് തുടങ്ങിയ ഏതെങ്കിലും ഇലക്ട്രോണിക് ആശയ വിനിമയ മാർഗങ്ങളിലൂടെ എതിർകക്ഷിയുടെ ചെലവിൽ അവരെ മധ്യസ്ഥതയിൽ ഉൾപ്പെടുത്താൻ മീഡിയേറ്ററിന് അധികാരമുണ്ടായിരിക്കുന്നതാണ്.

(iv) തനിക്ക് സൗകര്യപ്രദമെന്ന് തോന്നുന്ന ഏതെങ്കിലും സ്ഥലത്തുവെച്ച് കുട്ടിയെ കാണുന്നതിനും, കക്ഷികളുടെ സമ്മതത്തോടെ എതിർകക്ഷിയും കുട്ടിയും തമ്മിലുള്ള ഏതെങ്കിലും തരത്തിലുള്ള സന്ദർശനങ്ങളോ കൂടിക്കാഴ്ചകളോ ക്രമീകരിക്കുന്നതിനും മീഡിയേറ്ററിന് അധികാരമുണ്ടായിരിക്കുന്നതാണ്."

8. അതിനുശേഷം, 11.05.2016-ൽ ഈ വിഷയം വീണ്ടും പരിഗണനയ്ക്കെടുത്തു. ഹൈക്കോടതി ആദിത്യയുമായി സംസാരിക്കുകയും ഉത്തരവിലെ 2 മുതൽ 6 വരെയുള്ള ഖണ്ഡികകളിൽ താഴെ പറയുന്ന നിരീക്ഷണങ്ങൾ നടത്തുകയും ചെയ്തു:

"2. കുട്ടി ഇന്ന് മീഡിയേറ്ററായ ശ്രീ. സാധന രാമചന്ദ്രനെയും ഡൽഹി ഹൈക്കോടതിയുടെ മധ്യസ്ഥ-ഒത്തുതീർപ്പ് കേന്ദ്രമായ 'സമാധാൻ'-ലെ കൗൺസിലറായ ശ്രീ. സ്വാതി ഷായെയും കണ്ടതായും മധ്യസ്ഥ ശ്രമങ്ങൾ ഇപ്പോഴും നടന്നുകൊണ്ടിരിക്കുകയാണെന്നും ഈ കോടതിയെ അറിയിച്ചിട്ടുണ്ട്.

3. കക്ഷികളുടെ മകൻ മാസ്റ്റർ ആദിത്യ വിക്രം കൻസാഗ്രയെ ഇന്ന് ഈ കോടതി മുമ്പാകെ ഹാജരാക്കി. ഞങ്ങളുമായുള്ള നീണ്ട സംഭാഷണത്തിനിടയിൽ, ആത്മവിശ്വാസവും വ്യക്തമായി കാര്യങ്ങൾ അവതരിപ്പിക്കാനുള്ള ശ്രദ്ധേയമായ കഴിവും അവൻ പ്രകടിപ്പിച്ചു. 6½ വയസ്സുള്ള ഈ ബുദ്ധിമാനായ കുട്ടിയുടെ പക്വതയിൽ ഞങ്ങൾ അങ്ങേയറ്റം ആകൃഷ്ടരായി. അവനിൽ ആശയക്കുഴപ്പത്തിന്റെയോ പരിഭ്രമത്തിന്റെയോ യാതൊരു ലക്ഷണവും കണ്ടില്ല.

4. കോടതിയിൽ വെച്ച് പിതാവുമായും മുത്തശ്ശി മുത്തച്ഛന്മാരുമായും നടത്തിയ ആശയവിനിമയത്തിൽ കുട്ടി തികച്ചും സന്തുഷ്ടനായിരുന്നുവെന്ന് ഈ കോടതി ശ്രദ്ധിച്ചു. തന്റെ പിതാവിനെയും മുത്തശ്ശി മുത്തച്ഛന്മാരെയും സന്ദർശിക്കുന്നതിലുള്ള സന്തോഷം കുട്ടി പ്രകടിപ്പിച്ചു. അത്തരം സന്ദർശനങ്ങൾക്കായി താൻ കാത്തിരിക്കുകയാണെന്ന് അവൻ ഉറന്നു പറയുകയും ചെയ്തു. കെനിയയിലെ മറ്റ് ബന്ധുക്കളെ തിരിച്ചറിയാനും അവിടുത്തെ അനുഭവങ്ങളെക്കുറിച്ച് ആവേശത്തോടെ സംസാരിക്കാനും ആദിത്യ വിക്രം കൻസാഗ്രയ്ക്ക് കഴിയുന്നുണ്ട്. കുട്ടി അവരുമായി നല്ലൊരു ബന്ധം സ്ഥാപിച്ചിട്ടുണ്ടെന്ന് ഇതിൽ നിന്നും വ്യക്തമാണ്.

5. അതേസമയം തന്നെ കുട്ടി തന്റെ അമ്മയോടും അമ്മമ്മയോടും (നാനി) ആഴത്തിൽ അടുത്തുനിൽക്കുന്നതായും ഞങ്ങൾ ശ്രദ്ധിച്ചു. അവന്റെ പെരുമാറ്റത്തിലും വ്യക്തിത്വത്തിലും അപ്പീൽ വാദിയും അവരുടെ അമ്മയും നൽകുന്ന മികച്ച വളർത്തലിന്റെ മുദ്ര വ്യക്തമാണ്.

6. നിലവിൽ, 2016 ഫെബ്രുവരി 9 മുതൽ, എല്ലാ മാസവും രണ്ടാം വാരത്തിലെ ശനി, ഞായർ ദിവസങ്ങളിൽ രാവിലെ 10:30 മുതൽ വൈകുന്നേരം 05:00 വരെയും, രണ്ടാം വാരത്തിലെ വെള്ളിയാഴ്ച രണ്ട് മണിക്കൂർ നേരവും കുട്ടി തന്റെ പിതാവിനെയും മുത്തശ്ശി മുത്തച്ഛന്മാരെയും കാണുന്നുണ്ട്. ഈ സന്ദർശന വേളയിൽ ഉടനീളം ഹാജരാകാൻ കോടതി നിർദ്ദേശിച്ച ഒരു കൗൺസിലറുടെ മേൽനോട്ടത്തിലാണ് സന്ദർശനം നടക്കുന്നത്."

9. തുടർന്നുണ്ടായ മധ്യസ്ഥത ചർച്ചകൾക്കിടയിൽ, മീഡിയേറ്ററും കൗൺസിലറും ആദിത്യയുമായി ആശയവിനിമയം നടത്തി. 08.07.2016-ലും 11.07.2016-ലും കൗൺസിലർ ആദിത്യയുമായി സംസാരിച്ചു. കുട്ടിയുമായുള്ള ആശയവിനിമയത്തിന്റെ അടിസ്ഥാനത്തിൽ കൗൺസിലർ 21.07.2016 തീയതി വെച്ച് ഒരു റിപ്പോർട്ട് മുദ്രവെച്ച കവറിൽ സമർപ്പിച്ചു. പലതവണ മധ്യസ്ഥ ചർച്ചകൾ നടത്തിയെങ്കിലും തർക്കങ്ങളും അഭിപ്രായവ്യത്യാസങ്ങളും പരിഹരിക്കാൻ കക്ഷികൾക്ക് കഴിഞ്ഞില്ല. തുടർന്ന് 22.07.2016-ൽ മീഡിയേറ്റർ ഒരു ഇടക്കാല റിപ്പോർട്ട് സമർപ്പിച്ചു. 11.08.2016-ൽ കൗൺസിലറുടെ റിപ്പോർട്ട് അടങ്ങിയ മുദ്രവെച്ച കവർ തുറക്കുകയും ആ റിപ്പോർട്ട് രേഖകളിൽ ഉൾപ്പെടുത്തുകയും ചെയ്തു. കൗൺസിലറുടെ റിപ്പോർട്ടിന്റെ പകർപ്പുകൾ കക്ഷികൾക്ക് നൽകി. തൊട്ടടുത്ത ദിവസം, അതായത് 12.08.2016-ൽ നൽകിയ ഒരു അപേക്ഷയിൽ അപ്പീൽവാദി 21.07.2016-ലെ കൗൺസിലറുടെ റിപ്പോർട്ടിനെ ആസ്പദമാക്കി ആദിത്യയോട് ഫോണിൽ സംസാരിക്കാൻ അനുമതി തേടി. ഈ അപേക്ഷയെ എതിർത്ത എതിർകക്ഷി, രഹസ്യാത്മകത ഉണ്ടാകണം എന്ന തത്വം പാലിക്കണമെന്നും ഇത്തരം റിപ്പോർട്ടുകളെ ആസ്പദമാക്കരുതെന്നും വാദിച്ചു. ഇതിനെത്തുടർന്ന്, മധ്യസ്ഥ ശ്രമം പരാജയപ്പെട്ടുവെന്ന് കാണിച്ച് 2016 നവംബറിൽ മീഡിയേറ്റർ അന്തിമ റിപ്പോർട്ട് സമർപ്പിച്ചു.

10. ഇതിനുശേഷം, ഹൈക്കോടതിയുടെ മറ്റൊരു ഡിവിഷൻ ബെഞ്ചിന് മുമ്പാകെ ഈ കേസ് അന്തിമ വാദത്തിനായി വന്നു. മീഡിയേറ്ററും കൗൺസിലറും സമർപ്പിച്ച റിപ്പോർട്ടുകൾ പരിഗണിക്കുന്നത് രഹസ്യാത്മകതയുടെ അടിസ്ഥാനത്തിൽ ഒഴിവാക്കേണ്ടതാണെന്ന് വാദിച്ചുകൊണ്ട് എതിർകക്ഷി ഈ റിപ്പോർട്ടുകളുടെ സ്വീകാര്യതയെ ചോദ്യം ചെയ്തു. ഹൈക്കോടതി ഈ വാദങ്ങൾ പരിശോധിക്കുകയും, 17.02.2017-ലെ വിധിന്യായത്തിലൂടെ അപ്പീൽ തീർപ്പാക്കിക്കൊണ്ട് താഴെ പറയുന്ന നിരീക്ഷണങ്ങൾ നടത്തുകയും ചെയ്തു:

"10. മധ്യസ്ഥ ശ്രമം പരാജയപ്പെട്ടു.

എന്നാൽ മധ്യസ്ഥ പ്രക്രിയയുടെ രഹസ്യാത്മകതയുമായി ബന്ധപ്പെട്ട ഒരു പ്രധാന ചോദ്യം തീരുമാനിക്കാൻ ഈ കോടതി നിർബന്ധിതരായിരിക്കുകയാണ്. കാരണം, 2016 ഒക്ടോബർ 11-ന് മീഡിയേറ്ററിൽ നിന്ന് ഒരു റിപ്പോർട്ട് ലഭിക്കുകയും അത് രേഖകളിൽ ഉൾപ്പെടുത്തുകയും അതിന്റെ പകർപ്പ് ഇരു കക്ഷികൾക്കും നൽകുകയും ചെയ്തിട്ടുണ്ട്. മീഡിയേറ്ററുടെ റിപ്പോർട്ടിൽ ഒരു ചൈൽഡ് കൗൺസിലറെ ഉൾപ്പെടുത്തിയതിനെക്കുറിച്ച് പരാമർശിക്കുന്നുണ്ട്; ഈ കൗൺസിലർ ഒരു സ്വതന്ത്ര റിപ്പോർട്ടും നൽകിയിട്ടുണ്ട്, അതും രേഖകളിൽ ഉൾപ്പെടുത്തിയിട്ടുണ്ട്.

... ...

13. ചൈൽഡ് കൗൺസിലറുടെ റിപ്പോർട്ട് പ്രകാരം, കുട്ടി സാധാരണ നിലയിലാണെന്നും അമ്മയോടൊപ്പം സന്തുഷ്ടനാണെങ്കിലും അവൻ തന്റെ പിതാവിനെ ഒരു മാതൃകാപുരുഷനായി കാണുന്നുവെന്നും കെനിയയിലെ തന്റെ വീടിനെക്കുറിച്ച് സ്നേഹത്തോടെ ഓർക്കുന്നുവെന്നുമാണ് വ്യക്തമാകുന്നത്; ആ വീടിനെക്കുറിച്ച് കൗൺസിലറോട് സംസാരിക്കാൻ അവൻ ഇഷ്ടപ്പെട്ടിരുന്നു. പിതാവുമായുള്ള കുട്ടിയുടെ സ്നേഹവും ആത്മബന്ധവും അപ്പീൽവാദിയുടെ പോസിറ്റീവ് മനോഭാവത്തെ എടുത്തുകാട്ടുന്നു, അവർ കുട്ടിയെ ഉപദ്രവിച്ചിട്ടില്ല എന്നത് വ്യക്തമാണ്. തന്റെ അമ്മയോടൊപ്പം കാശ്മീരിൽ നടത്തിയ യാത്രയെക്കുറിച്ച് അവൻ സന്തോഷത്തോടെയും താൽപ്പര്യത്തോടെയും സംസാരിച്ചത് അപ്പീൽവാദിയോടുള്ള അവന്റെ സ്നേഹവും ആശ്വാസവും വെളിപ്പെടുത്തുന്നു. കെനിയയിലേക്ക് ഒരു യാത്ര നടത്തുന്ന കാര്യത്തിൽ കുട്ടിക്ക് യാതൊരു അസ്വസ്ഥതയും ഉണ്ടായിരുന്നില്ല.

... ...

17. മധ്യസ്ഥ നടപടികൾ രഹസ്യാത്മകമാണെന്നും മീഡിയേറ്ററുടെ മുമ്പാകെ കക്ഷികൾ വെളിപ്പെടുത്തുന്നതോ ചർച്ച ചെയ്യുന്നതോ നിർദ്ദേശിക്കുന്നതോ ആയ കാര്യങ്ങൾ

രേഖപ്പെടുത്താനോ പുറത്തുവിടാനോ പാടില്ലാത്തതാണ് എന്നുമുള്ള തത്വത്തിൽ തർക്കമില്ല. മധ്യസ്ഥ ചർച്ചകൾക്കിടയിൽ പലപ്പോഴും വാശാനങ്ങളും പ്രതിവാശാനങ്ങളും നിർദ്ദേശങ്ങളും വരാറുണ്ട് എന്നതാണ് ഇതിന് കാരണം. മധ്യസ്ഥതയുമായി ബന്ധപ്പെട്ട അത്തരം പ്രത്യേക ആശയ വിനിമയങ്ങളും എഴുത്തുകളും വെളിപ്പെടുത്തുന്നത് മധ്യസ്ഥതയുടെ ധാർമ്മികതയ്ക്ക് വിരുദ്ധമാണ്. തങ്ങളുടെ പ്രശ്നങ്ങളെക്കുറിച്ച് സത്യസന്ധമായ ചർച്ചകളിൽ ഏർപ്പെടാൻ മധ്യസ്ഥതയ്ക്കിടെ കക്ഷികളെ പ്രോത്സാഹിപ്പിക്കാറുണ്ട്. വൈവാഹിക തർക്കങ്ങളിൽ ഇത്തരം ചർച്ചകൾ പലപ്പോഴും ദമ്പതികൾക്കിടയിൽ മെച്ചപ്പെട്ട ധാരണ ഉണ്ടാക്കാൻ സഹായിക്കാറുണ്ട്. 'മറക്കുക, ക്ഷമിക്കുക' എന്ന മനോഭാവം കക്ഷികളിൽ വളർത്താൻ ഇത്തരം സമീപനം സഹായിക്കുന്നു. തങ്ങൾ നടത്തുന്ന നല്ല ഉദ്ദേശ്യത്തോടെയുള്ള ചർച്ചകൾ പിന്നീട് തങ്ങൾക്കെതിരെ ഉപയോഗിക്കപ്പെടുമോ എന്ന് ഏതെങ്കിലും പങ്കാളി ഭയപ്പെട്ടാൽ, അത് അവരുടെ പ്രശ്നങ്ങളെ തുറന്ന മനസ്സോടെ പരിഗണിക്കുന്നതിന് തടസ്സമാകും. മധ്യസ്ഥതയിലെ പരസ്പര വിശ്വാസത്തിന്റെ അന്തരീക്ഷം പൂർണ്ണമായ രഹസ്യാത്മകത ആവശ്യപ്പെടുന്നു.

18. എന്നാൽ, ഒരു കുട്ടിയുടെ രക്ഷാകർതൃത്വം സംബന്ധിച്ച പ്രശ്നത്തിനുള്ള പരിഹാരമാണ് മധ്യസ്ഥതയുടെ പരിധി എങ്കിൽ, കുട്ടിയുടെ പെരുമാറ്റത്തെയും മനോഭാവത്തെയും കുറിച്ച് ഒരു മീഡിയേറ്ററോ ചൈൽഡ് കൗൺസിലറോ നൽകുന്ന റിപ്പോർട്ട് രഹസ്യാത്മകതയുടെ പരിധിയിൽ വരില്ല. കാരണം, ദമ്പതികൾ പങ്കുവെച്ച വിവരങ്ങളൊന്നും ഇതിൽ രേഖപ്പെടുത്തുന്നില്ല. 1984-ലെ കുടുംബ കോടതി നിയമത്തിലെ 12-ാം വകുപ്പിന്റെ നിർദ്ദേശം ഈ കോടതിക്ക് അവഗണിക്കാൻ കഴിയില്ല.

19. ഈ കേസിൽ, മധ്യസ്ഥ നടപടികൾക്കിടയിൽ രേഖകളിൽ ഉൾപ്പെടുത്തിയിരിക്കുന്നത് ചൈൽഡ് കൗൺസിലറുടെയും മധ്യസ്ഥയുടെയും റിപ്പോർട്ടുകളാണ്. മറ്റ് പല ദമ്പതികളെയും പോലെ, കുട്ടിയെ പരസ്പരം പ്രതികാരം ചെയ്യാനുള്ള ഒരു ആയുധമായി ഉപയോഗിക്കാത്ത മാതാപിതാക്കളുടെ നല്ല മനോഭാവത്തെ അഭിനന്ദിക്കുന്ന റിപ്പോർട്ടുകളാണിവ എന്ന് ഈ കോടതി കാണുന്നു. മുകളിൽ സൂചിപ്പിച്ചത് പോലെ, മുൻപത്തെ ഡിവിഷൻ ബെഞ്ച് കുട്ടിയുമായി നടത്തിയ ആശയവിനിമയം 2016 മെയ് 11-ലെ ഉത്തരവിൽ രേഖപ്പെടുത്തിയിട്ടുണ്ട്; കുട്ടി രണ്ട് മാതാപിതാക്കളോടും ഒരുപോലെ അടുപ്പം കാണിക്കുന്നുണ്ടെന്നും, തന്റെ അമ്മയുടെയും മാതൃവീട്ടിലെ ബന്ധുക്കളുടെയും കൂടെ മാത്രമല്ല, പിതാവിന്റെയും പിതൃവീട്ടിലെ ബന്ധുക്കളുടെയും ഒപ്പവും നല്ല സമയം ചെലവഴിക്കാൻ അവൻ ആഗ്രഹിക്കുന്നതായി അതിൽ പറയുന്നുണ്ട്. കുട്ടിയുടെ ഏറ്റവും ഉത്തമ താൽപ്പര്യങ്ങൾ മുൻനിർത്തി എങ്ങനെയുള്ള ഉത്തരവുകൾ പുറപ്പെടുവിക്കണം എന്ന കാര്യത്തിൽ കോടതിക്ക് മാർഗ്ഗനിർദ്ദേശം നൽകുന്ന, വിദഗ്ധരുടെ

നിഷ്പക്ഷമായ വിലയിരുത്തലുകളാണ് ഇത്തരത്തിലുള്ള റിപ്പോർട്ടുകൾ. ഈ റിപ്പോർട്ടുകൾ കക്ഷികളുടെ രഹസ്യമായ ആശയവിനിമയങ്ങളല്ല.

20. യാദൃശ്ചികമായി ഉയർന്നുവന്ന വിഷയം പരിഹരിച്ചതിനാലും, അല്ലായെങ്കിലും ഈ അപ്പീൽ ഇപ്പോൾ പ്രസക്തമല്ലാതായിത്തീർന്നുവെന്ന് ബോധ്യപ്പെട്ടതിനാലും, ഈ അപ്പീലിൽ ഇനി കൂടുതൽ ഉത്തരവുകൾ ഒന്നും പുറപ്പെടുവിക്കേണ്ടതില്ല എന്ന് കണ്ട് ഈ കോടതി ഇതിന്മേലുള്ള നടപടികൾ അവസാനിപ്പിക്കുന്നു.

21. എതിർകക്ഷി ഇന്ത്യയിലുള്ളപ്പോൾ കുട്ടിയുടെ ഓവർ നൈറ്റ് കസ്റ്റഡി (രാത്രിയിലും കൂടെ നിർത്തുന്നത്) അദ്ദേഹത്തിന് നൽകുന്ന കാര്യം ബഹുമാനപ്പെട്ട കുടുംബ കോടതി ജഡ്ജി പരിഗണിക്കേണ്ടതാണ്, കുട്ടിയെ ഇന്ത്യയുടെ അതിർത്തിക്ക് പുറത്തേക്ക് കൊണ്ടുപോകുന്നില്ല എന്ന് ഉറപ്പാക്കുന്നതിന് ആവശ്യമായ നിബന്ധനകളും വ്യവസ്ഥകളും കോടതിക്ക് ഇതിനായി ചുമത്താവുന്നതാണ്. കുട്ടിയുടെ കെനിയൻ പാസ്പോർട്ട് തനിക്ക് നഷ്ടപ്പെട്ടുവെന്നും, കുട്ടിയുടെ പേരിൽ പുതിയ പാസ്പോർട്ട് ലഭിച്ചിട്ടുണ്ടെന്നും അപ്പീൽവാദി വാദിക്കുന്നതിനെ കുറിച്ചും കുടുംബ കോടതി ജഡ്ജി പരിശോധിക്കേണ്ടതാണ്."

11. 17.02.2017-ലെ വിധിന്യായത്തെ ചോദ്യം ചെയ്തുകൊണ്ട് 18.03.2017-ൽ, എതിർകക്ഷി 2017-ലെ 221-ാം നമ്പർ റിവ്യൂ പെറ്റീഷൻ ഫയൽ ചെയ്തു. ഹൈക്കോടതിയുടെ മറ്റൊരു ഡിവിഷൻ ബെഞ്ച് 11.12.2017-ലെ അപവാദിത വിധിയിലൂടെയും ഉത്തരവിലൂടെയും ഈ റിവ്യൂ പെറ്റീഷൻ അനുവദിച്ചു. "..മധ്യസ്ഥ നടപടികൾക്കിടയിൽ നൽകിയ കൗൺസിലറുടെ റിപ്പോർട്ടോ, മധ്യസ്ഥ ശ്രമം പരാജയപ്പെടുമ്പോൾ മീഡിയേറ്റർ നൽകുന്ന റിപ്പോർട്ടോ വിചാരണ വേളയിൽ കക്ഷികളിൽ ആർക്കെങ്കിലും ഉപയോഗിക്കാൻ കഴിയുമോ" എന്ന ചോദ്യം പരിഗണനക്കെടുത്ത ഹൈക്കോടതി, മീഡിയേറ്ററുടെയും കൗൺസിലറുടെയും റിപ്പോർട്ടുകൾ "..കേസിന്റെ മെറിറ്റ് തീരുമാനിക്കുമ്പോൾ കുടുംബ കോടതി അവഗണിക്കേണ്ടതാണ്" എന്ന നിഗമനത്തിലെത്തി. മധ്യസ്ഥതയുമായി ബന്ധപ്പെട്ട കാര്യങ്ങളിൽ രഹസ്യാത്മകത നിർബന്ധമാക്കുന്ന 2004 ലെ ഡൽഹി ഹൈക്കോടതി മധ്യസ്ഥ-ഒത്തുതീർപ്പ് ചട്ടങ്ങൾ, 'സമാധാൻ' (ഡൽഹി ഹൈക്കോടതി മധ്യസ്ഥ-ഒത്തുതീർപ്പ് കേന്ദ്രം) അപേക്ഷാ ഫോർമാറ്റ്, അൺസിട്രൽ (UNCITRAL) ഒത്തുതീർപ്പ് ചട്ടങ്ങൾ, 1996-ലെ ആർബിട്രേഷൻ ആൻഡ് കൺസീലിയേഷൻ ആക്ടിലെ 75 ഉം 81 ഉം വകുപ്പുകൾ, സുപ്രീം കോടതിയുടെ മധ്യസ്ഥ-ഒത്തുതീർപ്പ് പ്രോജക്ട് കമ്മിറ്റി പുറപ്പെടുവിച്ച മധ്യസ്ഥ പരിശീലന മാനുവൽ, ചാർട്ടേഡ് ഇൻസ്റ്റിറ്റ്യൂട്ട് ഓഫ് ആർബിട്രേറ്റേഴ്സ് റൂൾസ് എന്നിവ ചർച്ചക്കിടെ ഹൈക്കോടതി പരാമർശിക്കുകയും താഴെ പറയുന്ന രീതിയിൽ നിരീക്ഷിക്കുകയും ചെയ്തു:-

"21. മധ്യസ്ഥ നടപടികൾ രഹസ്യാത്മകമാണെന്നും മീഡിയേറ്ററുടെ മുമ്പാകെ വെളിപ്പെടുത്തുന്നതോ ചർച്ച ചെയ്യുന്നതോ നിർദ്ദേശിക്കുന്നതോ ആയ കാര്യങ്ങൾ രേഖപ്പെടുത്തേണ്ടതില്ലെന്നും, അത് പുറത്തുവിടാൻ പാടില്ലെന്നുമുള്ള തത്വത്തിൽ തർക്കമില്ല. അങ്ങനെ ചെയ്താൽ, ചർച്ചകൾ തങ്ങൾക്കെതിരെ ഉപയോഗിക്കപ്പെടുമോ എന്ന ആശങ്ക കക്ഷികൾക്ക് എപ്പോഴും ഉണ്ടാകുകയും അത് മുഴുവൻ പ്രക്രിയയെയും തടസ്സപ്പെടുത്തുകയും ചെയ്യും. പരസ്പര വിശ്വാസത്തിന്റെ അന്തരീക്ഷം പൂർണ്ണമായ രഹസ്യാത്മകത ആവശ്യപ്പെടുന്നുണ്ട്, ഈ വസ്തുത പ്രധാന വിധിന്യായത്തിലും രേഖപ്പെടുത്തിയിട്ടുണ്ട്. എന്നാൽ, "*കുട്ടിയുടെ രക്ഷാകർതൃത്വം സംബന്ധിച്ച പ്രശ്നത്തിനുള്ള പരിഹാരമാണ് മധ്യസ്ഥതയുടെ പരിധി എങ്കിൽ, കുട്ടിയുടെ പെരുമാറ്റത്തെയും മനോഭാവത്തെയും കുറിച്ചുള്ള റിപ്പോർട്ട് രഹസ്യാത്മകതയുടെ പരിധിയിൽ വരില്ല*" എന്ന് വിധിന്യായത്തിൽ പിന്നീടു പറയുന്നു എന്നതിലാണ് ഹർജിക്കാരിക്ക് പരാതിയുള്ളത്. ഞങ്ങളുടെ അഭിപ്രായത്തിൽ, ഇത് മധ്യസ്ഥതയുടെ തത്വത്തിന് വിരുദ്ധവും അപകടകരമായ ഒരു കീഴ്വഴക്കത്തിന് വഴിയൊരുക്കുന്നതുമാണ്; ഈ വിധിയിൽ പിന്നീട് അത് ചർച്ച ചെയ്യുന്നുണ്ട്.

22. മധ്യസ്ഥ ചട്ടങ്ങളിലെ രഹസ്യാത്മകത എന്ന പരിപൂർണ ചട്ടത്തിന് നമ്മുടെ നിയമങ്ങളിലോ മുകളിൽ സൂചിപ്പിച്ച വിവിധ മുൻകാല വിധിന്യായങ്ങളിലോ യാതൊരുവിധ ഒഴിവാക്കലുകളും നൽകിയിട്ടില്ല. *1984-ലെ കുടുംബ കോടതി നിയമത്തിലെ 12-ാം വകുപ്പിന്റെ നിർദ്ദേശം അവഗണിക്കാൻ കഴിയില്ലെന്ന് ഈ കോടതി നിരീക്ഷിച്ചു*; എങ്കിലും 2016 മെയ് 6-ലെ ഉത്തരവ് പൂർണ്ണമായും കുടുംബ കോടതി നിയമത്തിലെ 12-ാം വകുപ്പ് പ്രകാരം പുറപ്പെടുവിച്ചതാണോ, അതോ കുട്ടിയുടെ മാതാപിതാക്കൾ തമ്മിലുള്ള തർക്കങ്ങളിൽ മധ്യസ്ഥത സുഗമമാക്കാൻ വേണ്ടിയുള്ള ഒന്നായിരുന്നോ എന്നതാണ് ഇവിടുത്തെ വിഷയം.

... ...

25. 1984-ലെ നിയമത്തിലെ 12-ാം വകുപ്പ്, കക്ഷികളെ ഒരു കൗൺസിലറുടെ അടുത്തേക്ക് അയക്കാൻ കുടുംബ കോടതിക്ക് വിവേചനാധികാരം നൽകുന്നു. ആ അധികാരം *അപ്പീൽ കോടതിക്കും* ഉണ്ട് എന്നതിൽ തർക്കമില്ല. എന്നിരുന്നാലും, ഈ കേസിന് അസാധാരണമായ മൂന്ന് സവിശേഷതകളുണ്ട്: ഒന്ന്, *നിയമപരമായി കോടതിയിൽ നിക്ഷിപ്തമായ അധികാരം വിനിയോഗിക്കാൻ* കോടതി ഒരിക്കലും മീഡിയേറ്ററെ ചുമതലപ്പെടുത്തിയിട്ടില്ല. ഒരു കൗൺസിലറെ ഉൾപ്പെടുത്തണോ വേണ്ടയോ എന്ന വിവേചനാധികാരം കോടതിയുടെ മാത്രമാണ്, *അത് മറ്റൊരാൾക്ക് കൈമാറാൻ കഴിയില്ല*. മധ്യസ്ഥതയിൽ 'മറ്റുള്ളവരെ' ഉൾപ്പെടുത്താൻ റെഫറൽ ഓർഡർ അനുവാദം നൽകിയിട്ടുണ്ടെന്നാണ് എതിർകക്ഷിയുടെ വാദം. എന്നാൽ, കോടതിയിൽ

മാത്രം നിക്ഷിപ്തമായ വിവേചനാധികാരം വിനിയോഗിക്കാനുള്ള അനുമതിയായി അതിനെ കാണാൻ കഴിയില്ല. രണ്ടാമതായി, രഹസ്യാത്മകതയുടെ പ്രശ്നം പരിശോധിക്കേണ്ടതുണ്ട്, കാരണം ഈ കേസിൽ മീഡിയേറ്റർ കോടതിയിൽ രണ്ട് റിപ്പോർട്ടുകൾ സമർപ്പിച്ചിട്ടുണ്ട്. ഒരു മീഡിയേററിന്റെ സ്ഥാനം സവിശേഷമാണ്; വൈവാഹിക പ്രശ്നങ്ങൾ, സ്വത്തുക്കൾ, പങ്കിട്ട വീട്, കുട്ടിയുടെ സംരക്ഷണം (താൽക്കാലികമോ സ്ഥിരമോ), സാമ്പത്തിക ആഘാതങ്ങളുള്ള വാണിജ്യ കാര്യങ്ങൾ എന്നിവയിലെ കടുത്ത പോരാട്ടങ്ങൾ കൈകാര്യം ചെയ്യാൻ അവർക്ക് പ്രൊഫഷണൽ പരിശീലനവും വൈദഗ്ധ്യവും ഉണ്ടെന്നതിൽ സംശയമില്ല. *മീഡിയേറ്ററിലും മധ്യസ്ഥ പ്രക്രിയയിലും അർപ്പിക്കുന്ന വിശ്വാസത്തിന്റെ കരുത്തിലാണ് എതൊരു കേസിലെയും കക്ഷികൾ തങ്ങളുടെ ഭയവും പ്രതീക്ഷകളും നിലപാടുകളും പ്രകടിപ്പിക്കുന്നത്– ഇതിന് രഹസ്യാത്മകതയുടെ സമ്പൂർണ്ണ പരിരക്ഷയുണ്ട്.* ഈ സാഹചര്യത്തിൽ, മധ്യസ്ഥ ശ്രമം പരാജയപ്പെടുമ്പോൾ സമർപ്പിക്കുന്ന റിപ്പോർട്ടുകളിൽ യാതൊന്നും രേഖപ്പെടുത്താൻ പാടുള്ളതല്ല. ഒരു മീഡിയേറ്റർ നല്ല ഉദ്ദേശ്യത്തോടെയാണ് ഒരു കൗൺസിലറുടെ സേവനം നിർദ്ദേശിക്കുന്നത് എന്നതുകൊണ്ട് കോടതിയുടെ ഏകപക്ഷീയമായ അധികാരം ഇല്ലാതാകുന്നില്ല. കക്ഷികൾ അത്തരമൊരു മാർഗ്ഗത്തിന് സമ്മതിക്കുകയാണെങ്കിൽ, ഉചിതമായ ഉത്തരവുകൾക്കായി കോടതിയെ സമീപിക്കുന്നതിന് അവരോട് നിർദേശിക്കണം; അപ്പോൾ കോടതി അവരെ കൗൺസിലറുടെ അടുത്തേക്ക് അയക്കും. ഏതുതരം റിപ്പോർട്ടാണ് കോടതിയിൽ സമർപ്പിക്കേണ്ടതെന്നും അത് രേഖകളുടെ ഭാഗമാകുമോ എന്നും ആ നടപടിക്രമങ്ങൾക്കിടയിൽ വ്യക്തമാക്കപ്പെടും. ഈ കേസിൽ, കക്ഷികൾ സമ്മതം നൽകുക മാത്രമാണ് ചെയ്തത്. *മധ്യസ്ഥതയ്ക്കിടെ നടന്ന കാര്യങ്ങൾ മാത്രമല്ല, മീഡിയേറ്ററുടെ സ്വന്തം നിരീക്ഷണങ്ങളും കോടതിക്ക് നൽകപ്പെടുമെന്ന് കക്ഷികൾക്ക് അറിയാമായിരുന്നു എന്നതിന് യാതൊരു തെളിവുമില്ല. അതുപോലെ തന്നെ, ഒരു കൗൺസിലറെ ഉൾപ്പെടുത്തുന്നതിന് സമ്മതം നൽകുമ്പോൾ, ആ കൗൺസിലറുടെ റിപ്പോർട്ട് കോടതിക്ക് സമർപ്പിക്കപ്പെടുമെന്ന കാര്യവും കക്ഷികൾ അറിഞ്ഞിരുന്നതായി കാണുന്നില്ല.* മൂന്നാമത്തെ അസാധാരണ സവിശേഷത, കൗൺസിലറുമായുള്ള രണ്ട് കൂടിക്കാഴ്ചകളിലെങ്കിലും മീഡിയേറ്റർ നേരിട്ട് ഹാജരായിരുന്നു എന്നതാണ്. ഈ 'സംയുക്ത' നടപടി സ്വീകാര്യമല്ലെന്നാണ് കോടതിയുടെ അഭിപ്രായം. ഇത് അഭികാമ്യമല്ലാത്ത പ്രത്യാഘാതങ്ങളിലേക്ക് നയിച്ചേക്കാം, പ്രത്യേകിച്ച് മധ്യസ്ഥയും കൗൺസിലറും തങ്ങളുടെ റിപ്പോർട്ടുകൾ പ്രത്യേകം സമർപ്പിക്കുന്ന സാഹചര്യത്തിൽ (ഈ കേസിൽ സംഭവിച്ചത് പോലെ). ഈ രണ്ട് റിപ്പോർട്ടുകളും വായിക്കുമ്പോൾ, ഒരു നിശ്ചിത നിഗമനത്തിലേക്കോ നടപടിയിലേക്കോ വായനക്കാരനെ നയിക്കുന്ന ഒരു ചിത്രം അത് നൽകുന്നു. ഇത്തരം *'സൂചനകളുടെ സ്വാധീനത്തിൽ* നിന്നുള്ള സംരക്ഷണമാണ് മധ്യസ്ഥതയ്ക്ക് സമ്മതിക്കുമ്പോൾ

കക്ഷികൾക്ക് ഉറപ്പുനൽകുന്നത്. റിപ്പോർട്ടുകൾക്കിടയിൽ അഭിപ്രായവ്യത്യാസങ്ങൾ ഉണ്ടാകാനുള്ള സാധ്യതയെ കുറിച്ച് ആലോചിച്ചുനോക്കൂ. അത് എവിടേക്കാവും നയിക്കുക? തർക്കങ്ങൾ വർദ്ധിപ്പിക്കുക മാത്രമല്ല, കോടതിയെപ്പോലും അത് ആശയക്കുഴപ്പത്തിലാക്കും.

... ...

29. 17.02.2017-ലെ പ്രധാന വിധിന്യായത്തിലെ നിരീക്ഷണങ്ങൾ ഫലത്തിൽ, 1984-ലെ നിയമത്തിലെ 12-ാം വകുപ്പ് പ്രകാരം കോടതിയിൽ മാത്രം നിക്ഷിപ്തമായതും മറ്റൊരാൾക്ക് കൈമാറാൻ കഴിയാത്തതുമായ അധികാരങ്ങൾ സ്വതസിദ്ധമായി വിനിയോഗിക്കാൻ മധ്യസ്ഥരെ അനുവദിക്കുന്നതിന് തുല്യമാണ്. കോടതിയുടെ പിൽക്കാല ഉത്തരവിലൂടെ ഇത്തരം നടപടികളെ സാധൂകരിക്കുക എന്നത് സാധ്യമായതല്ല. ക്രമവിരുദ്ധമായി തയ്യാറാക്കിയ ഇത്തരം രേഖകളെ അടിസ്ഥാനമാക്കി കോടതികൾ നിഗമനങ്ങളിൽ എത്തിയേക്കാം എന്നതാണ് ഇതിലെ അപകടം. 12-ാം വകുപ്പിലെ വ്യവസ്ഥ പ്രകാരം കോടതിക്ക് മാത്രമേ കക്ഷികളെ കൗൺസിലിംഗിന് വിടാൻ അധികാരമുള്ളൂ എന്നതിനെ നിയമപരമായ കല്പനയായി മനസ്സിലാക്കേണ്ടതുണ്ട്. നിയമം ഒരു രീതിയിൽ ചെയ്യുന്നതിനായി നിഷ്കർഷിക്കുന്ന ഒരു കാര്യം മറ്റൊരു രീതിയിലും ചെയ്യാൻ പാടുള്ളതല്ല. *'ഒരു കാര്യം ഒരു പ്രത്യേക രീതിയിൽ ചെയ്യാൻ അധികാരം നൽകിയിട്ടുണ്ടെങ്കിൽ, അത് ആ രീതിയിൽ തന്നെ ചെയ്യണം, അല്ലെങ്കിൽ ഒട്ടും ചെയ്യാൻ പാടില്ല'* [1] എന്ന തത്വം ഇവിടെ പൂർണ്ണമായും ബാധകമാണ്. ഈ കേസിൽ 06.05.2016-ലെ ഉത്തരവ് കക്ഷികളെ മധ്യസ്ഥതയ്ക്കായി വിടുകയും അതിന്റെ പരിധിയും മാർഗ്ഗവും നിശ്ചയിക്കുകയുമാണ് ചെയ്തത്. കൗൺസിലറുടെ റിപ്പോർട്ട് കോടതി ഒരിക്കലും ആവശ്യപ്പെട്ടിരുന്നില്ല, എങ്കിലും അത് 1984-ലെ നിയമത്തിലെ 12-ാം വകുപ്പ് പ്രകാരമുള്ള റിപ്പോർട്ടായി പരിഗണിക്കപ്പെട്ടു. കുടുംബ കോടതി നിയമത്തിലെ 12-ാം വകുപ്പാണ് കോടതി പ്രയോഗിച്ചിരുന്നതെങ്കിൽ, അത് ഉത്തരവിൽ വ്യക്തമായി രേഖപ്പെടുത്തുമായിരുന്നു. അത്തരമൊരു പരാമർശത്തിന്റെ അഭാവത്തിൽ, 'മറ്റുള്ളവർ' എന്നതുകൊണ്ട് അർത്ഥമാക്കുന്നത് തർക്കവുമായി ബന്ധപ്പെട്ടവരെ മാത്രമാണ്—ഉദാഹരണത്തിന് ഭർത്താവിന്റെയോ ഭാര്യയുടെയോ കുടുംബാംഗങ്ങൾ. തർക്കം സൗഹാർദ്ദപരമായി പരിഹരിക്കാൻ അവരെ ഉൾപ്പെടുത്താമെന്നല്ലാതെ, ഒരു മധ്യസ്ഥ റിപ്പോർട്ടിനോട് ചേർക്കുന്നതിനായി കൗൺസിലറെക്കൊണ്ട് സ്വതന്ത്രമായ വിലയിരുത്തൽ നടത്തുക എന്നതല്ല അത് അർത്ഥമാക്കുന്നത്.

1 *നസീർ അഹമ്മദ് v. കിംഗ് എംപറർ* (എഐആർ 1936 പിസി 243), ഇതിനെ പിൻപറ്റി *സ്റ്റേറ്റ് ഓഫ് യു.പി. v. സിംഗാര സിംഗ്* (എഐആർ 1964 എസ്സി 358)

30. ഈ കേസിൽ സംഭവിച്ചതുപോലെ ഇത്തരം നിലപാടുകൾ അനുവദിക്കുകയാണെങ്കിൽ, വിദഗ്ദ്ധാഭിപ്രായങ്ങൾ ശേഖരിക്കാനുള്ള ഒരു വേദിയായി മധ്യസ്ഥത ഉപയോഗിക്കപ്പെടുകയും അവ കേസിലെ പ്രധാന രേഖകളുടെ ഭാഗമാവുകയും ചെയ്യും. 1908-ലെ സിവിൽ നടപടിക്രമ കോഡിലെ (സിപിസി) 89-ാം വകുപ്പും 2004-ലെ ഡൽഹി ഹൈക്കോടതി മധ്യസ്ഥ-ഒത്തുതീർപ്പ് ചട്ടങ്ങളിലെ 20, 21 ചട്ടങ്ങളും, മധ്യസ്ഥതയ്ക്കിടയിൽ പങ്കുവെക്കുന്ന വിവരങ്ങളുടെ രഹസ്യാത്മകതയും അവ വെളിപ്പെടുത്താൻ പാടില്ലെന്ന വ്യവസ്ഥയും ഉറപ്പുനൽകുന്നു. ഈ കേസിൽ, കക്ഷികൾക്കിടയിൽ സമഗ്രമായ ഒത്തുതീർപ്പുണ്ടാക്കാൻ കൗൺസിലറുടെ സഹായം മീഡിയേറ്റർ തേടിയത് 1984-ലെ കുടുംബ കോടതി നിയമത്തിലെ 12-ാം വകുപ്പ് വിഭാവനം ചെയ്യുന്ന രീതിയിലായിരുന്നില്ല. അതിനാൽ, മധ്യസ്ഥയുടെയോ കൗൺസിലറുടെയോ റിപ്പോർട്ടുകൾ ലക്ഷ്യരേഖയായി സ്വീകരിക്കാൻ അനുവദിക്കരുതായിരുന്നു. അവ മധ്യസ്ഥതയെ നയിക്കുന്ന തത്വങ്ങൾക്ക് വിരുദ്ധമാണ്; അവ കക്ഷികളുടെ സ്വയംനിർണയാധികാരത്തെയും തിരഞ്ഞെടുപ്പിനെയും ഇല്ലാതാക്കുന്നു. കൂടാതെ, അവ ആർബിട്രേഷൻ ആൻഡ് കൺസീലിയേഷൻ ആക്ടിലെ 75-ാം വകുപ്പിന്റെ വ്യക്തമായ ലംഘനവുമാണ്. 17.02.2017-ലെ വിധിന്യായത്തിൽ, '*കുട്ടിയുടെ പെരുമാറ്റത്തെയും മനോഭാവത്തെയും കുറിച്ചുള്ള മീഡിയേറ്ററുടെയും കൗൺസിലറുടെയും റിപ്പോർട്ടുകൾ രഹസ്യാത്മകതയുടെ പരിധിയിൽ വരില്ല, പ്രത്യേകിച്ച് മധ്യസ്ഥ ശ്രമം പരാജയപ്പെടുന്ന സാഹചര്യങ്ങളിൽ... കുട്ടിയുടെ ഉത്തമ താൽപ്പര്യങ്ങൾ മുൻനിർത്തി എങ്ങനെയുള്ള ഉത്തരവുകൾ പുറപ്പെടുവിക്കണം എന്ന കാര്യത്തിൽ കോടതിക്ക് മാർഗ്ഗനിർദ്ദേശം നൽകുന്ന നിഷ്പക്ഷമായ വിദഗ്ദ്ധാഭിപ്രായങ്ങളും വിലയിരുത്തലുകളുമാണ് ഇത്തരത്തിലുള്ള റിപ്പോർട്ടുകൾ. ഈ റിപ്പോർട്ടുകൾ കക്ഷികളുടെ രഹസ്യമായ ആശയവിനിമയങ്ങളല്ല..*' എന്ന് നിരീക്ഷിച്ചതും, കുടുംബ കോടതിക്ക് കൗൺസിലറുടെ സഹായം തേടാൻ കഴിയുന്നതും കുട്ടികളുടെ സംരക്ഷണം സംബന്ധിച്ചതുമായ തർക്കങ്ങളിൽ മധ്യസ്ഥതയുടെ രഹസ്യാത്മകതയ്ക്ക് പൊതുവായ ഇളവ് നൽകിയതുമായ ഭാഗങ്ങൾ ഇതിനാൽ റദ്ദാക്കുന്നു. എന്നാൽ ഈ വിധിന്യായം, ഏവർക്കും സുപരിചിതമായ മികച്ച പ്രവർത്തന പാരമ്പര്യമുള്ള മീഡിയേറ്ററെയോ, തന്റെ മേഖലയിൽ പ്രഗത്ഭയായ കൗൺസിലറെയോ കുറിച്ചുള്ള ഒരു മോശം പരാമർശമല്ലെന്ന് ഈ കോടതി പ്രത്യേകം വ്യക്തമാക്കുന്നു. എല്ലാവർക്കും തൃപ്തികരമായ ഒരു ഒത്തുതീർപ്പ് ഉറപ്പാക്കാൻ അവർ കാണിച്ച പ്രതിബദ്ധതയെയും ആത്മാർത്ഥതയെയും ഈ കോടതി സംശയിക്കുന്നില്ല; ഈ വിധിന്യായം അവരുടെ ഉത്സാഹത്തെയോ നിശ്ചയദാർഢ്യത്തെയോ ഒട്ടും തന്നെ തളർത്താൻ പാടുള്ളതല്ല.

12. റിവ്യൂ അപേക്ഷ അനുവദിച്ചുകൊണ്ടുള്ള ഹൈക്കോടതിയുടെ നിലപാടാണ് ഇപ്പോൾ ചോദ്യം ചെയ്യപ്പെട്ടിരിക്കുന്നത്. അപ്പീൽവാദിക്ക് വേണ്ടി ഹാജരായ അഭിഭാഷകൻ ശ്രീ. അനുനു മേത്ത താഴെ പറയുന്ന വാദങ്ങൾ ഉന്നയിച്ചു: (എ) ഹൈക്കോടതി തങ്ങളുടെ റിവ്യൂ അധികാരപരിധിയുടെ പരിധി ലംഘിച്ചു; മുൻപത്തെ വിധിന്യായത്തിന്മേൽ ഒരു അപ്പീൽ കോടതി എന്ന നിലയിലാണ് കോടതി പ്രവർത്തിച്ചത്. തനിയെ വ്യക്തമല്ലാത്തതും, വിശദമായ തർക്കങ്ങളിലൂടെയും യുക്തിചിന്തയിലൂടെയും മാത്രം കണ്ടെത്തേണ്ടതുമായ ഒരു പിഴവിനെ 'രേഖകളിൽ വ്യക്തമായി കാണാവുന്ന പിഴവ്' എന്ന് വിളിക്കാൻ കഴിയില്ലെന്ന് ഈ കോടതി (സുപ്രീം കോടതി) വ്യക്തമാക്കിയിട്ടുള്ളതാണ്. (ബി) കൗൺസിലറുടെ റിപ്പോർട്ട് രഹസ്യാത്മകതയുടെ പരിധിയിൽ വരില്ല, കാരണം കൗൺസിലർ കുട്ടിയുമായി നടത്തിയ ആശയവിനിമയം മാത്രമാണ് അതിൽ രേഖപ്പെടുത്തിയത്; കേസിലെ കക്ഷികൾ നൽകിയ വിവരങ്ങളോ വാദങ്ങളോ അതിൽ രേഖപ്പെടുത്തിയിട്ടില്ല. കുട്ടികളുടെ സംരക്ഷണവുമായി ബന്ധപ്പെട്ട കേസുകളിൽ രഹസ്യാത്മകതയുടെ നിയമത്തിന് അംഗീകരിക്കപ്പെട്ട ചില അപവാദങ്ങൾ ഉണ്ട്, കാരണം ഇത്തരം കാര്യങ്ങളി കോടതി *'പാരൻസ് പാട്രിയേ'* അധികാരപരിധിയാണ് വിനിയോഗിക്കുന്നത്.

എതിർകക്ഷിക്കു വേണ്ടി ഹാജരായ അഭിഭാഷകൻ ശ്രീ. സൗരഭ് കിർപാൽ ഇതിന് താഴെ പറയുന്ന മറുപടി നൽകി: (i) മധ്യസ്ഥ റിപ്പോർട്ടുകൾ രഹസ്യാത്മക നടപടികളുടെ ഭാഗമാണ്, അവ കോടതി നടപടികളിൽ ഉപയോഗിക്കാൻ അനുവദിക്കരുത്; ഇതിനായി വിവിധ നിയമവ്യവസ്ഥകളെ അദ്ദേഹം ആസ്പദമാക്കി. (ii) കുടുംബ കോടതി നിയമത്തിലെ ആറാം വകുപ്പ് പ്രകാരമല്ല കൗൺസിലറെ നിയമിച്ചത്. (iii) കുടുംബ കോടതി ചട്ടങ്ങളിലെ ചട്ടം 8 (viii) മുതൽ (xiv) വരെയുള്ള ഒഴിവാക്കലുകളെ മധ്യസ്ഥ ചട്ടങ്ങളിലെ ചട്ടം 20, 23 എന്നിവയുള്ളള ഒഴിവാക്കലുകളായി കാണാൻ കഴിയില്ല. (iv) മധ്യസ്ഥതയ്ക്കിടയിൽ കൗൺസിലർ നൽകിയ റിപ്പോർട്ടുകൾ ചട്ടം 8–ൽ പറയുന്ന ഒഴിവാക്കലുകളിൽ ഉൾപ്പെടുന്നില്ല. (v) രഹസ്യാത്മകത സംബന്ധിച്ച അവകാശം ആരും ഉപേക്ഷിച്ചിട്ടില്ല , റിപ്പോർട്ടുകൾ ഉപയോഗിക്കുന്നതിനെ ആദ്യ ഘട്ടത്തിൽ തന്നെ എതിർകക്ഷി എതിർത്തിരുന്നു. (vi) മുൻപത്തെ ഉത്തരവ് നിയമപരമായ തെറ്റിദ്ധാരണയുടെ അടിസ്ഥാനത്തിൽ ആയതിനാൽ, റിവ്യൂ അധികാരം വിനിയോഗിച്ച ഹൈക്കോടതി നടപടി ശരിയാണ്.

13. ഈ കോടതിയുടെ പരിഗണനയ്ക്കായി ഉയർന്നു വന്ന വിഷയങ്ങളെ പ്രധാനമായും രണ്ട് തലങ്ങളിലായി തിരിക്കാം:

(എ) റിവ്യൂ അധികാരപരിധി വിനിയോഗിച്ചതിലും മുൻപത്തെ വിധിന്യായം റദ്ദാക്കിയതിലും ഹൈക്കോടതിയുടെ നടപടി ന്യായമായിരുന്നോ?

(ബി) ഈ കേസിലെ മീഡിയേറ്ററിന്റെയും കൗൺസിലറുടെയും റിപ്പോർട്ടുകൾ രഹസ്യാത്മക നടപടികളുടെ ഭാഗമാണെന്നും, ഒരു കക്ഷിയും അത് കോടതി നടപടികളിൽ ഉപയോഗിക്കാനോ ആ റിപ്പോർട്ടുകളെ ആസ്പദമാക്കാനോ പാടില്ലെന്നും ഉള്ള ഹൈക്കോടതിയുടെ നിഗമനം ശരിയായിരുന്നോ?

14. ഈ കേസിൽ റിവ്യൂ അധികാരം വിനിയോഗിക്കേണ്ട യാതൊരു സാഹചര്യവും ഉണ്ടായിരുന്നില്ലാ എന്ന് ഒന്നാമത്തെ വിഷയവുമായി ബന്ധപ്പെട്ട് അപ്പീൽവാദി വാദിച്ചു. ഇതിനായി ***ഇന്ദർചന്ദ് ജെയിൻ (ഡെഡ്) ത്രൂ എൽആർഎസ് v. മോട്ടിലാൽ (ഡെഡ്) ത്രൂ എൽആർസ്*** [2], ***അജിത് കുമാർ രഥ് v. ഒഡീഷ സ്റ്റേറ്റ് ആൻഡ് അദേർസ്*** [3], ***പർസിയോൺ ദേവി ആൻഡ് അദേർസ് v. സുമിത്രി ദേവി ആൻഡ് അദേർസ്*** [4] എന്നീ കേസുകളിൽ ഈ കോടതി നൽകിയ വിധിന്യായങ്ങളെ അദ്ദേഹം ആശ്രയിക്കുന്നു ***ഇന്ദർചന്ദ് ജെയിൻ*** കേസിലെ 10, 11, 33 ഖണ്ഡികകളിലെ നിരീക്ഷണങ്ങൾ ഇപ്രകാരമാണ്:

> "10. റിവ്യൂ കോടതി സ്വന്തം ഉത്തരവിന്മേലുള്ള ഒരു അപ്പീൽ കോടതിയായി പ്രവർത്തിക്കേണ്ടതില്ല എന്ന കാര്യത്തിൽ യാതൊരു സംശയവുമില്ല. ഒരു വിഷയം വീണ്ടും കേൾക്കുക എന്നത് നിയമപരമായി അനുവദനീയമല്ല. ഒരു വിധിന്യായം ഒപ്പിടുകയോ പ്രസ്താവിക്കുകയോ ചെയ്താൽ അതിൽ മാറ്റം വരുത്താൻ പാടില്ല എന്ന പൊതുനിയമത്തിന് ഒരു അപവാദമാണ് റിവ്യൂ അധികാരം. ഒരു ഉത്തരവ് പുനഃപരിശോധിക്കുന്നതിനായി കോടതിയുടെ സഹജമായ അധികാരം ഉപയോഗിക്കാറില്ല എന്നതും സുസമ്മതമായ കാര്യമാണ്.
>
> 11. റിവ്യൂ എന്നത് വേഷം മാറിയെത്തിയ അപ്പീൽ അല്ല. *ലില്ലി തോമസ് v. യൂണിയൻ ഓഫ് ഇന്ത്യ* [5] കേസിൽ ഈ കോടതി ഇപ്രകാരം നിരീക്ഷിച്ചു: (എസ്സിസി പേജ്. 251, ഖണ്ഡിക 56)
>
> > "56. അതുകൊണ്ട് തന്നെ, ഒരു പിഴവ് തിരുത്തുന്നതിനായി റിവ്യൂ അധികാരം വിനിയോഗിക്കാം, എന്നാൽ കോടതിയുടെ ഒരു കാഴ്ചപ്പാടിന് പകരം മറ്റൊരു കാഴ്ചപ്പാട് സ്ഥാപിക്കാൻ അത് ഉപയോഗിക്കരുത്. അത്തരം അധികാരങ്ങൾ ആ അധികാര വിനിയോഗത്തിന് അനുവദനീയമായ നിയമപരമായ പരിധികൾക്കുള്ളിൽ നിന്ന് മാത്രമേ പ്രയോഗിക്കാൻ പാടുള്ളൂ. റിവ്യൂ എന്നത് വേഷം മാറിയെത്തിയ ഒരു അപ്പീലായി പരിഗണിക്കരുത്."
>
> ... ...

2 (2009) 14 എസ്സിസി 663

3 (1999) 9 എസ്സിസി 596

4 (1997) 8 എസ്സിസി 715

5 (2000) 6 എസ്സിസി 224

33. ഹൈക്കോടതി റിവ്യൂ അധികാരപരിധിയെക്കുറിച്ച് താഴെ പറയുന്ന രീതിയിൽ ശരിയായി തന്നെ നിരീക്ഷിച്ചിരുന്നു:

"ഈ വിഷയത്തിലെ നിയമം— റിവ്യൂ അധികാരം വിനിയോഗിക്കുന്നതിനെക്കുറിച്ച് പരമോന്നത കോടതിയും വിവിധ ഹൈക്കോടതികളും മുന്നോട്ടുവെച്ച നിയമതത്വങ്ങൾ താഴെ പറയുന്ന രീതിയിൽ സംഗ്രഹിക്കാം:

(i) റിവ്യൂ നടപടികൾ ഒരു അപ്പീൽ അല്ല, അവ സിവിൽ നടപടിക്രമ കോഡിലെ (സിപിസി) ഓർഡർ 47 ചട്ടം 1-ന്റെ പരിധിക്കുള്ളിൽ കർശനമായി ഒതുങ്ങിനിൽക്കുന്നവയായിരിക്കണം.

(ii) രേഖകളിൽ വ്യക്തമായി കാണാവുന്ന പിഴവോ തെറ്റോ ഉള്ളപ്പോൾ മാത്രമേ റിവ്യൂ അധികാരം വിനിയോഗിക്കാൻ പാടുള്ളൂ. അത്തരം പിഴവ് രേഖകൾ പരിശോധിക്കുമ്പോൾ തന്നെ പെട്ടെന്ന് ബോധ്യപ്പെടുന്ന ഒന്നായിരിക്കണം; രണ്ട് വ്യത്യസ്ത അഭിപ്രായങ്ങൾക്ക് സാധ്യതയുള്ള കാര്യങ്ങളിൽ ദീർഘമായ വാദപ്രതിവാദങ്ങളിലൂടെ കണ്ടെത്തേണ്ട ഒന്നാകരുത് അത്.

(iii) എടുത്ത തീരുമാനം കേസിന്റെ വസ്തുതകളുടെ അടിസ്ഥാനത്തിൽ തെറ്റാണെന്ന കാരണത്താൽ റിവ്യൂ അധികാരം വിനിയോഗിക്കാൻ പാടുള്ളതല്ല.

(iv) കോടതിക്കോ അഭിഭാഷകനോ വസ്തുതകളിലോ നിയമത്തിലോ സംഭവിച്ച തെറ്റിദ്ധാരണ ഉൾപ്പെടെയുള്ള 'മതിയായ കാരണങ്ങൾക്കായി' റിവ്യൂ അധികാരം വിനിയോഗിക്കാവുന്നതാണ്.

(v) 'കോടതിയുടെ നടപടി ആരെയും അന്യായമായി ബാധിക്കരുത്' എന്ന സിദ്ധാന്തം പ്രയോഗിക്കേണ്ടി വരുന്ന സാഹചര്യങ്ങളിലും റിവ്യൂ അപേക്ഷ അംഗീകരിക്കേണ്ടതായി വന്നേക്കാം.

ഹൈക്കോടതി വ്യക്തമാക്കിയ ഈ നിയമതത്വങ്ങൾ ഈ കേസിലെ വസ്തുതകളിൽ തെറ്റായ രീതിയിലാണ് പ്രയോഗിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നത് എന്നാണ് ഈ കോടതിയുടെ അഭിപ്രായം. "

അജിത് കുമാർ റാത്കേസിൽ ഇനിപ്പറയുന്ന പ്രകാരം നിരീക്ഷിക്കപ്പെട്ടു:-

"29. റിവ്യൂ നടപടികളിൽ, ട്രൈബ്യൂണൽ മുകളിൽ പ്രസ്താവിച്ച തത്വങ്ങളിൽ നിന്ന് വ്യതിചലിച്ചു. ഇത് തികച്ചും അന്യായമാണെന്നും അന്തിമ തീരുമാനം പ്രഖ്യാപിക്കപ്പെട്ട ഒരു തർക്കത്തിലെ വിധിന്യായം മാറ്റിയെഴുതാനുള്ള പ്രവണതയാണെന്നും പറയേണ്ടിയിരിക്കുന്നു. 1985-ലെ അഡ്മിനിസ്ട്രേറ്റീവ് ട്രൈബ്യൂണൽ നിയമത്തിലെ വകുപ്പ് 22(3)(എഫ്) പ്രകാരമുള്ള റിവ്യൂ അധികാരത്തിന്റെ പരിധി ഇതല്ല എന്ന് പറയാൻ ഈ കോടതി നിർബന്ധിതരാകുന്നു....."

അതുപോലെ തന്നെ, *പർസിയോൺ ദേവി* കേസിലെ തത്വങ്ങൾ ഇപ്രകാരം സംഗ്രഹിച്ചിരിക്കുന്നു:

> "9. സിവിൽ നടപടിക്രമ കോഡിലെ (സിപിസി) ഓർഡർ 47 ചട്ടം 1 പ്രകാരം, രേഖകളിൽ വ്യക്തമായി കാണാവുന്ന തരത്തിൽ പിഴവോ തെറ്റോ ഉണ്ടെങ്കിൽ മാത്രമേ ഒരു വിധിന്യായം പുനഃപരിശോധിക്കാൻ പാടുള്ളൂ. തനിയേ വ്യക്തമല്ലാത്തതും ദീർഘമായ വാദങ്ങളിലൂടെയും യുക്തിചിന്തയിലൂടെയും മാത്രം കണ്ടെത്തേണ്ടതുമായ ഒരു പിഴവിനെ, ഓർഡർ 47 ചട്ടം 1 പ്രകാരം റിവ്യൂ അധികാരം വിനിയോഗിക്കാൻ തക്കവിധം രേഖകളിലുള്ള വ്യക്തമായ പിഴവായി കാണാൻ കഴിയില്ല. ഓർഡർ 47 ചട്ടം 1 പ്രകാരമുള്ള അധികാരപരിധി ഉപയോഗിക്കുമ്പോൾ, തെറ്റായ ഒരു തീരുമാനത്തെ 'വീണ്ടും കേൾക്കാനോ തിരുത്താനോ' അനുവാദമില്ല. ഒരു റിവ്യൂ ഹർജിക്ക് പരിമിതമായ ലക്ഷ്യമേയുള്ളൂവെന്നും അത് 'വേഷം മാറിയെത്തിയ അപ്പീൽ' ആകാൻ പാടില്ലെന്നും ഓർമ്മിക്കേണ്ടതാണ്.

15. മറുഭാഗത്ത്, വസ്തുതകളിലോ നിയമത്തിലോ ഉള്ള തെറ്റിദ്ധാരണ ഉണ്ടെങ്കിൽ റിവ്യൂ നടപടി ന്യായീകരിക്കപ്പെടുമെന്ന് വാദിക്കാൻ, ***ബോർഡ് ഓഫ് കൺട്രോൾ ഫോർ ക്രിക്കറ്റ് ഇൻ ഇന്ത്യ ആൻഡ് അനദർ v. നേതാജി ക്രിക്കറ്റ് ക്ലബ് ആൻഡ് അദേർസ്*** [6] എന്ന വിധിന്യായത്തെ എതിർകക്ഷി ആശ്രയിക്കുന്നു. പ്രസ്തുത വിധിയിലെ 90-ാം ഖണ്ഡിക താഴെ പറയുന്ന പ്രകാരമാണ്:

> "90. അതിനാൽ കോടതിയുടെ ഭാഗത്തുനിന്നുണ്ടാകുന്ന പിഴവ്, അതൊരു ഉറപ്പിന്റെ സ്വഭാവത്തിലുള്ള പിഴവായാൽ പോലും ഉത്തരവ് പുനഃപരിശോധിക്കാൻ കാരണമായേക്കാം. 'മതിയായ കാരണം' ഉണ്ടെങ്കിലും ഒരു റിവ്യൂ അപേക്ഷ നിലനിൽക്കുന്നതാണ്. എന്താണ് മതിയായ കാരണം എന്നത് ആ കേസിലെ വസ്തുതകളെയും സാഹചര്യങ്ങളെയും ആശ്രയിച്ചിരിക്കും. കോഡിലെ ഓർഡർ 47 ചട്ടം 1-ലെ 'മതിയായ കാരണം' എന്ന പദപ്രയോഗം, കോടതിക്കോ അഭിഭാഷകനോ വസ്തുതകളിലോ നിയമത്തിലോ സംഭവിക്കുന്ന തെറ്റിദ്ധാരണയെ ഉൾക്കൊള്ളാൻ തക്കവണ്ണം വിശാലമാണ്. '*കോടതിയുടെ നടപടി ആരെയും അന്യായമായി ബാധിക്കരുത്*' എന്ന തത്വം പ്രയോഗിക്കേണ്ടി വരുന്ന സാഹചര്യങ്ങളിലും ഒരു റിവ്യൂ അപേക്ഷ ആവശ്യമായി വന്നേക്കാം."

16. നിലവിലെ കേസിൽ ഹൈക്കോടതിയുടെ രണ്ട് വിധിന്യായങ്ങളും അഭിഭാഷകർ ഉയർത്തിയ വാദങ്ങളും ഈ കോടതി പരിശോധിച്ചു. യുക്തിപരമായ വിശകലനങ്ങളിലൂടെ കണ്ടെത്തേണ്ടി വരുന്ന ഒരു പിശകിനെ, രേഖകളിൽ നിന്ന് നേരിട്ട് വ്യക്തമാകുന്ന പിശക് എന്ന് പറയാൻ കഴിയില്ലാ എന്നത് നന്നായി തീർപ്പാക്കപ്പെട്ട കാര്യമാണ്. പുനഃപരിശോധനാ അധികാരം വിനിയോഗിക്കുന്നതിനെ

6 (2005) 4 എസ്സിസി 741

ന്യായീകരിക്കണമെങ്കിൽ, ആ പിശക് തനിയെ വ്യക്തമായിരിക്കണം. ഈ മാനദണ്ഡം വെച്ച് പരിശോധിക്കുമ്പോൾ, ഹൈക്കോടതി അധികാരം വിനിയോഗിച്ചത് ശരിയായ രീതിയിലല്ല. ഈ കേസിൽ നടന്ന നടപടികൾ, 17.02.2017-ലെ മുൻ വിധിന്യായത്തിന്മേൽ ഹൈക്കോടതി ഒരു അപ്പീൽ കോടതി എന്ന നിലയിൽ ഇരുന്നുകൊണ്ട് തീർപ്പുകൽപ്പിച്ചതുപോലെയാണ്. മുൻ വിധിന്യായത്തിൽ വസ്തുതകളോ നിയമമോ ശരിയായ രീതിയിൽ വിലയിരുത്തിയിട്ടില്ലാ എന്ന് കരുതിയാൽ പോലും, കക്ഷികൾക്ക് ആ വിധിയെ ഒരു അപ്പീലിലൂടെ ചോദ്യം ചെയ്യുന്നതിനായി വിടാവുന്നതായിരുന്നു. എന്നാൽ പുനഃപരിശോധന എന്നത് ഒരു ശരിയായ പരിഹാരമാർഗ്ഗമേ ആയിരുന്നില്ല. പുനഃപരിശോധനാ ഹർജി പരിഗണിക്കുകയും 17.02.2017-ലെ മുൻ നിലപാട് റദ്ദാക്കുകയും ചെയ്തതിലൂടെ ഹൈക്കോടതിക്ക് തെറ്റ് പറ്റിയെന്നാണ് ഈ കോടതിയുടെ അഭിപ്രായം. ഇത്തരമൊരു നിഗമനത്തിൽ എത്തിയ സ്ഥിതിക്ക്, ഈ സാഹചര്യത്തിൽ സ്വീകരിക്കേണ്ട സ്വാഭാവികമായ മാർഗ്ഗം അപ്പീലിന് ആധാരമായ വിധി റദ്ദാക്കുകയും 17.02.2017-ലെ വിധിയെ ചോദ്യം ചെയ്യാൻ എതിർകക്ഷിയെ അനുവദിക്കുകയും ചെയ്യുക എന്നതാണ്. എന്നാൽ അത്തരം ഒരു നടപടി കൂടുതൽ നിയമയുദ്ധങ്ങളിലേക്ക് നയിക്കും. അതിനാൽ രണ്ടാമത്തെ പോയിന്റിന്റെ അടിസ്ഥാനത്തിലും ഈ കോടതി വിഷയം പരിഗണിക്കുകയാണ്.

17. അതുകൊണ്ട്, ഇരുഭാഗവും ഉന്നയിച്ച വിവിധ നിയമവ്യവസ്ഥകളെ തന്നെ, തുടക്കത്തിൽ തന്നെ ഈ കോടതി പരിഗണിക്കുകയാണ്.

18. വിവാഹവുമായും കുടുംബകാര്യങ്ങളുമായും ബന്ധപ്പെട്ട തർക്കങ്ങൾ ഒത്തുതീർപ്പിലൂടെ പരിഹരിക്കാനും വേഗത്തിൽ തീർപ്പാക്കാനും വേണ്ടിയാണ് 1984-ലെ കുടുംബ കോടതി നിയമം നടപ്പിലാക്കിയത്. ജഡ്ജിമാരുടെ നിയമനത്തെക്കുറിച്ച് വകുപ്പ് 4 പ്രതിപാദിക്കുന്നു; കുട്ടികളുടെ ക്ഷേമം ഉറപ്പാക്കുന്നതിനും ഒത്തുതീർപ്പിലൂടെയും കൗൺസിലിംഗിലൂടെയും തർക്കങ്ങൾ പരിഹരിക്കുന്നതിനും പ്രതിജ്ഞാബദ്ധരായ വ്യക്തികളെ ജഡ്ജിമാരായി നിയമിക്കാൻ പരമാവധി ശ്രമിക്കേണ്ടതുണ്ടെന്ന് ഇതിലെ ഉപ-വകുപ്പ് (4) നിഷ്കർഷിക്കുന്നു. വകുപ്പ് 6 പ്രകാരം, ഹൈക്കോടതിയുമായി കൂടിയാലോചിച്ച് സംസ്ഥാന സർക്കാരിന് കൗൺസിലർമാരെ നിയമിക്കാവുന്നതാണ്. വകുപ്പ് 7 "അധികാരപരിധിയെ" കുറിച്ച് പ്രതിപാദിക്കുന്നു; കുട്ടികളുടെ രക്ഷാകർതൃത്വം, സംരക്ഷണം, സന്ദർശനം എന്നിവയുമായി ബന്ധപ്പെട്ട തർക്കങ്ങൾ കുടുംബ കോടതിയുടെ അധികാരപരിധിയിൽ വരുന്നുവെന്ന് ഇതിലെ ഉപ ഖണ്ഡം (ജി) പ്രകാരം, വ്യക്തമാക്കുന്നു. വകുപ്പ് 9 പ്രകാരം, തർക്കങ്ങൾ പരിഹരിക്കാൻ ശ്രമിക്കേണ്ടത് കുടുംബ കോടതിയുടെ കടമയാണ്. ഇതിനായി ഹൈക്കോടതിയുടെ ചട്ടങ്ങൾക്ക് വിധേയമായി ഉചിതമായ നടപടിക്രമങ്ങൾ സ്വീകരിക്കാൻ കോടതിക്ക് അധികാരമുണ്ട്. വകുപ്പ് 10 'പൊതുവായ നടപടിക്രമങ്ങളെ' കുറിച്ചുള്ളതാണ്, ഒത്തുതീർപ്പിലെത്തുന്നതിനായി കുടുംബ കോടതിക്ക് സ്വന്തം നടപടിക്രമങ്ങൾ രൂപീകരിക്കാവുന്നതാണെന്ന് ഇതിൽ പറയുന്നു. മെഡിക്കൽ, ക്ഷേമ വിദഗ്ധരുടെ

സഹായം തേടുന്നതിനെക്കുറിച്ച് വകുപ്പ് 12 പ്രതിപാദിക്കുന്നു. വകുപ്പ് 20 ഈ നിയമത്തിന് മറ്റ് നിയമങ്ങളേക്കാൾ മേൽക്കോയ്മ നൽകുന്നു. കക്ഷികൾക്കിടയിൽ ഒത്തുതീർപ്പുണ്ടാക്കാൻ സഹായിക്കുന്നതിനും അവരെ അതിന് പ്രേരിപ്പിക്കുന്നതിനുമായി സ്വീകരിക്കേണ്ട നടപടിക്രമങ്ങളെക്കുറിച്ച് ചട്ടങ്ങൾ രൂപീകരിക്കാൻ വകുപ്പ് 21 പ്രകാരം ഹൈക്കോടതിക്ക് അധികാരമുണ്ട്.

ഇവിടെ പ്രസക്തമായ 6, 9, 12 വകുപ്പുകൾ താഴെ പറയുന്ന തരത്തിലാണ്:–

6. **കുടുംബ കോടതികളിലെ കൗൺസിലർമാരും മറ്റ് ഉദ്യോഗസ്ഥരും ജീവനക്കാരും.** – (1) കുടുംബ കോടതിയെ അതിന്റെ ചുമതലകൾ നിർവഹിക്കുന്നതിൽ സഹായിക്കുന്നതിന് ആവശ്യമായ കൗൺസിലർമാർ, ഉദ്യോഗസ്ഥർ, മറ്റ് ജീവനക്കാർ എന്നിവരുടെ എണ്ണവും വിഭാഗങ്ങളും ഹൈക്കോടതിയുമായി കൂടിയാലോചിച്ച് സംസ്ഥാന സർക്കാർ തീരുമാനിക്കേണ്ടതും, അത്തരം കൗൺസിലർമാരെയും ഉദ്യോഗസ്ഥരെയും ഉചിതമെന്ന് തോന്നുന്ന ജീവനക്കാരെയും കുടുംബ കോടതിക്ക് ലഭ്യമാക്കേണ്ടതുമാണ്.

(2) ഉപ-വകുപ്പ് (1)-ൽ പരാമർശിച്ചിരിക്കുന്ന കൗൺസിലർമാരുടെ സഹകരണത്തിന്റെ വ്യവസ്ഥകളും ഉദ്യോഗസ്ഥരുടെയും മറ്റ് ജീവനക്കാരുടെയും സേവന നിബന്ധനകളും സംസ്ഥാന സർക്കാർ ഉണ്ടാക്കിയേക്കാവുന്ന ചട്ടങ്ങൾ പ്രകാരം നിശ്ചയിക്കാവുന്നതാണ്.

9. **ഒത്തുതീർപ്പിനായി ശ്രമിക്കേണ്ടത് കുടുംബ കോടതിയുടെ കടമയാണ്** – (1) ഓരോ കേസിലും അല്ലെങ്കിൽ നടപടിക്രമങ്ങളിലും, കേസിന്റെ സ്വഭാവത്തിനും സാഹചര്യങ്ങൾക്കും അനുയോജ്യമായ രീതിയിൽ, തർക്കവിഷയത്തിൽ ഒരു ഒത്തുതീർപ്പിലെത്താൻ കക്ഷികളെ സഹായിക്കാനും അവരെ പ്രേരിപ്പിക്കാനും കുടുംബ കോടതി ആദ്യഘട്ടത്തിൽ തന്നെ ശ്രമിക്കേണ്ടതാണ്. ഇതിനായി ഹൈക്കോടതി ഉണ്ടാക്കിയിട്ടുള്ള ചട്ടങ്ങൾക്ക് വിധേയമായി ഉചിതമെന്ന് തോന്നുന്ന നടപടിക്രമങ്ങൾ കുടുംബ കോടതിക്ക് സ്വീകരിക്കാവുന്നതാണ്.

(2) ഏതെങ്കിലും കേസിന്റെ ഏത് ഘട്ടത്തിലാണെങ്കിലും കക്ഷികൾ തമ്മിൽ ഒത്തുതീർപ്പിന് ന്യായമായ സാധ്യതയുണ്ടെന്ന് കുടുംബ കോടതിക്ക് തോന്നുകയാണെങ്കിൽ, അത്തരം ഒത്തുതീർപ്പ് ശ്രമങ്ങൾ നടത്തുന്നതിനായി ഉചിതമെന്ന് തോന്നുന്ന കാലയളവിലേക്ക് കോടതി നടപടികൾ നിർത്തിവെക്കാവുന്നതാണ് .

(3) ഉപ-വകുപ്പ് (2) പ്രകാരം നൽകിയിട്ടുള്ള അധികാരം, നടപടികൾ നിർത്തിവെക്കാൻ കുടുംബ കോടതിക്കുള്ള മറ്റ് അധികാരങ്ങൾക്ക് പുറമെയാണ്, അവയെ ഹനിക്കുന്നതല്ല.

12. **മെഡിക്കൽ, ക്ഷേമ വിദഗ്ധരുടെ സഹായം.** – ഈ നിയമം വിഭാവനം ചെയ്യുന്ന ചുമതലകൾ നിർവഹിക്കുന്നതിൽ കുടുംബ കോടതിയെ സഹായിക്കുന്നതിനായി, മെഡിക്കൽ വിദഗ്ധരുടെയോ അല്ലെങ്കിൽ കുടുംബക്ഷേമ പ്രവർത്തനങ്ങളിൽ ഏർപ്പെട്ടിരിക്കുന്ന പ്രൊഫഷണലുകൾ ഉൾപ്പെടെയുള്ള മറ്റ് വ്യക്തികളുടെയോ (ലഭ്യമാണെങ്കിൽ സ്ത്രീകൾക്ക് മുൻഗണന നൽകണം) സേവനം തേടാൻ ഏതോരു കേസിലും അല്ലെങ്കിൽ നടപടിക്രമത്തിലും, കുടുംബ കോടതിക്ക് സ്വാതന്ത്ര്യമുണ്ട്. ഇവർ കക്ഷികളുമായി ബന്ധമുള്ളവരോ അല്ലാത്തവരോ ആകാം.

19. ചട്ടങ്ങൾ രൂപീകരിക്കാനുള്ള അധികാരമുപയോഗിച്ച്, ഡൽഹി ഹൈക്കോടതി 1992–ലെ കുടുംബ കോടതി (നടപടിക്രമം) ചട്ടങ്ങൾ (ഇനി മുതൽ 'ചട്ടങ്ങൾ' എന്ന് പരാമർശിക്കുന്നു) വിജ്ഞാപനം ചെയ്തു. ചട്ടം 5 നടപടികൾ ആരംഭിക്കുന്നതിനെക്കുറിച്ചും ചട്ടം 8 ഒരു ഒത്തുതീർപ്പിലെത്തുന്നതിനായി പിന്തുടരേണ്ട നടപടിക്രമങ്ങളെക്കുറിച്ചും പ്രതിപാദിക്കുന്നു. ചട്ടം 8 താഴെ പറയുന്ന പ്രകാരമാണ്:

"8. ഒത്തുതീർപ്പിലെത്തുന്നതിനായി പിന്തുടരേണ്ട നടപടിക്രമങ്ങൾ: (i) എല്ലാ സ്യൂട്ടുകളിലും അല്ലെങ്കിൽ നടപടിക്രമങ്ങളിലും, തർക്കങ്ങൾ വേഗത്തിൽ പരിഹരിക്കുന്നതിനും ഒത്തുതീർപ്പ് പ്രോത്സാഹിപ്പിക്കുന്നതിനുമായി കക്ഷികളോട് ഒരു കൗൺസിലറെ കാണാൻ ജഡ്ജിക്ക് ഏത് ഘട്ടത്തിലും നിർദ്ദേശിക്കാവുന്നതാണ്.

(ii) ജഡ്ജി നിശ്ചയിക്കുന്ന തീയതിയിലും സമയത്തും കൗൺസിലറുടെ മുന്നിൽ ഹാജരാകാൻ കക്ഷികൾ ബാധ്യസ്ഥരാണ്.

(iii) തുടർന്നുള്ള കൗൺസിലിംഗിനായി നിശ്ചിത തീയതിയിലോ സമയത്തോ ഹാജരാകാൻ കക്ഷികളോടോ അല്ലെങ്കിൽ അവരിൽ ആരെങ്കിലും ഒരാളോടോ കൗൺസിലർക്ക് ആവശ്യപ്പെടാം. ഏതെങ്കിലും കക്ഷി ഹാജരാകുന്നതിൽ പരാജയപ്പെട്ടാൽ, കൗൺസിലർക്ക് ആ വിവരം ജഡ്ജിയെ അറിയിക്കാം. കേസിന്റെ സാഹചര്യങ്ങൾക്കനുസരിച്ച് ചെലവ് വിധിക്കുന്നത് ഉൾപ്പെടെയുള്ള ഉചിതമായ ഉത്തരവുകൾ ജഡ്ജി പുറപ്പെടുവിക്കേണ്ടതാണ്. ആവശ്യമെങ്കിൽ, ജഡ്ജിക്ക് ഒരു റിപ്പോർട്ട് സമർപ്പിക്കാൻ കൗൺസിലറോട് ആവശ്യപ്പെടാവുന്നതാണ്.

(iv) തന്റെ ചുമതലകൾ നിർവഹിക്കുന്നതിന്റെ ഭാഗമായി കൗൺസിലർക്ക്:

(എ) കക്ഷികളുടെ രണ്ടുപേരുടെയും അല്ലെങ്കിൽ ആരുടെയെങ്കിലും വീട്ടിൽ സന്ദർശനം നടത്താം.

(ബി) കക്ഷികളുടെ ബന്ധുക്കൾ, സുഹൃത്തുക്കൾ, പരിചയക്കാർ എന്നിവരെ അഭിമുഖം ചെയ്യാം.

(സി) കക്ഷികളുടെ തൊഴിലുടമയിൽ നിന്ന് ആവശ്യമുള്ളതായി കരുതുന്ന വിവരങ്ങൾ തേടാം.

(v) ജഡ്ജിയുടെ മുൻകൂർ അനുമതിയോടെ കൗൺസിലർക്ക്:

(എ) വൈദ്യശാസ്ത്രം അല്ലെങ്കിൽ സൈക്യാട്രി പോലുള്ള മറ്റ് മേഖലകളിലെ വിദഗ്ധരിലേക്ക് കക്ഷികളെ റഫർ ചെയ്യാം.

(ബി) നിയമത്തിലെ വകുപ്പ് 5-ൽ പരാമർശിച്ചിരിക്കുന്ന ഏതെങ്കിലും സ്ഥാപനങ്ങളുടെയോ സംഘടനകളുടെയോ വ്യക്തികളുടെയോ സഹായം തേടാം.

(vi) ഓരോ കേസിനെ സംബന്ധിച്ചും സ്വീകരിച്ച നടപടികൾ സംക്ഷിപ്തമായി രേഖപ്പെടുത്തിയ ഒരു ഡയറി കൗൺസിലർ സൂക്ഷിക്കേണ്ടതാണ്.

(vii) കൗൺസിലർ ശേഖരിച്ച വിവരങ്ങൾ, കൗൺസിലറുടെ മുന്നിൽ നടത്തിയ പ്രസ്താവനകൾ, കൗൺസിലർ തയ്യാറാക്കിയ കുറിപ്പുകൾ അല്ലെങ്കിൽ റിപ്പോർട്ടുകൾ എന്നിവ രഹസ്യമായി കണക്കാക്കും. ഇരു കക്ഷികളുടെയും സമ്മതമില്ലാതെ ഇത്തരം വിവരങ്ങളോ പ്രസ്താവനകളോ റിപ്പോർട്ടുകളോ ഒരു കോടതിയിലും വെളിപ്പെടുത്താൻ കൗൺസിലറോട് ആവശ്യപ്പെടാൻ പാടുള്ളതല്ല.

(viii) അത്തരം വിവരങ്ങൾ, പ്രസ്താവനകൾ അല്ലെങ്കിൽ കുറിപ്പുകൾ എന്നിവയുമായി ബന്ധപ്പെട്ട് ഒരു കോടതിയിലും സാക്ഷിമൊഴി നൽകാൻ കൗൺസിലറോട് ആവശ്യപ്പെടാൻ പാടുള്ളതല്ല.

എന്നിരുന്നാലും, ഏതെങ്കിലും കുട്ടിയുടെ അല്ലെങ്കിൽ കുട്ടികളുടെ സംരക്ഷണം (കസ്റ്റഡി) അല്ലെങ്കിൽ രക്ഷാകർതൃത്വം എന്നിവ സംബന്ധിച്ച കാര്യങ്ങളിൽ തീരുമാനമെടുക്കാൻ ജഡ്ജിയെ സഹായിക്കുന്നതിനു വേണ്ടി കക്ഷികളുടെ ഗാർഹിക പരിസ്ഥിതി, അവരുടെ വ്യക്തിത്വം, കുട്ടിയുമായുള്ള അല്ലെങ്കിൽ കുട്ടികളുമായുള്ള അവരുടെ ബന്ധം എന്നിവയെക്കുറിച്ചുള്ള റിപ്പോർട്ട് കൗൺസിലർ ജഡ്ജിക്ക് സമർപ്പിക്കേണ്ടതാണ്.

കൂടാതെ, കക്ഷികളിലൊരാൾക്ക് അനുവദിക്കേണ്ട ജീവനാംശം/സമാശ്വാസം നിശ്ചയിക്കുന്നതിൽ ജഡ്ജിയെ സഹായിക്കുന്നതിനായി ബന്ധപ്പെട്ട കക്ഷിയുടെ അല്ലെങ്കിൽ കക്ഷികളുടെ ഗാർഹിക പരിസ്ഥിതി, വരുമാനം അല്ലെങ്കിൽ ജീവിതനിലവാരം എന്നിവയെക്കുറിച്ചുള്ള റിപ്പോർട്ടും കൗൺസിലർ സമർപ്പിക്കേണ്ടതാണ്.

(ix) ജഡ്ജിക്ക് അത്യാവശ്യമെന്ന് തോന്നുന്ന മറ്റേതെങ്കിലും കാര്യത്തെക്കുറിച്ച് റിപ്പോർട്ട് സമർപ്പിക്കാൻ കൗൺസിലറോട് ആവശ്യപ്പെടാവുന്നതാണ്.

(x) കക്ഷികൾ ആവശ്യപ്പെടുകയാണെങ്കിൽ അത്തരം റിപ്പോർട്ടുകളുടെ പകർപ്പ് അവർക്ക് നൽകാവുന്നതാണ്.

(xi) റിപ്പോർട്ടിന്മേൽ തങ്ങളുടെ വാദങ്ങൾ ഉന്നയിക്കാൻ കക്ഷികൾക്ക് അവകാശമുണ്ടായിരിക്കും.

(xii) കൗൺസിലർ തയ്യാറാക്കിയ ഏതെങ്കിലും റിപ്പോർട്ടുകളെ സംബന്ധിച്ച് ഒരു കോടതിയിലും സാക്ഷിമൊഴി നൽകാൻ കൗൺസിലറോട് ആവശ്യപ്പെടാൻ പാടുള്ളതല്ല.

(xiii) മുകളിൽ പറഞ്ഞിരിക്കുന്നവയ്ക്ക് പുറമേ, നടപടികളുടെ ഫലം അറിയിച്ചുകൊണ്ട് തയാറാക്കുന്ന ഒരു ലഘു മെമ്മോറാണ്ടം ജഡ്ജി നിശ്ചയിക്കുന്ന സമയപരിധിക്കുള്ളിൽ കൗൺസിലർ സമർപ്പിക്കേണ്ടതാണ്.

(xiv) തർക്കത്തിലോ അതിന്റെ ഏതെങ്കിലും ഭാഗത്തോ കക്ഷികൾ കൗൺസിലറുടെ മുന്നിൽ വെച്ച് ഒരു ഒത്തുതീർപ്പിലെത്തുകയാണെങ്കിൽ, അത്തരം ഒത്തുതീർപ്പ് രേഖാമൂലം എഴുതി തയ്യാറാക്കി കക്ഷികൾ ഒപ്പിടുകയും കൗൺസിലർ അത് സാക്ഷ്യപ്പെടുത്തുകയും ചെയ്യേണ്ടതാണ്. ഒത്തുതീർപ്പ് വ്യവസ്ഥകൾ മനസാക്ഷിക്ക് നിരക്കാത്തതോ നിയമവിരുദ്ധമോ ആണെന്ന് ജഡ്ജിക്ക് തോന്നാത്തപക്ഷം, ആ വ്യവസ്ഥകൾക്കനുസരിച്ചുള്ള ഡിക്രിയോ ഉത്തരവോ ജഡ്ജി പുറപ്പെടുവിക്കേണ്ടതാണ്.

(xv) ഒത്തുതീർപ്പ് നടപടികൾക്കിടയിൽ കക്ഷികൾ ഒരുമിച്ച് താമസിക്കുന്നതിലൂടെ, അവർക്കിടയിൽ വൈവാഹിക കുറ്റം ക്ഷമിക്കപ്പെട്ടതായി കണക്കാക്കില്ല.

(xvi) ഡിക്രിയോ ഉത്തരവോ പുറപ്പെടുവിച്ചതിന് ശേഷം പോലും, കക്ഷികളിലൊരാളുടെ സംരക്ഷണയിലുള്ള കുട്ടികളുടെ കാര്യത്തിൽ മേൽനോട്ടം വഹിക്കാനും, കുട്ടി താമസിക്കുന്ന വീട് മുൻകൂട്ടി അറിയിക്കാതെ സന്ദർശിക്കാനും ജഡ്ജിക്ക് കൗൺസിലറോട് ആവശ്യപ്പെടാവുന്നതാണ്. കുട്ടികളുടെ കാര്യത്തിൽ എന്തെങ്കിലും മാറ്റങ്ങൾ വരുത്തേണ്ടതുണ്ടെങ്കിൽ കൗൺസിലർ അത് സംബന്ധിച്ച റിപ്പോർട്ട് ജഡ്ജിക്ക് നൽകണം. കക്ഷികൾക്ക് നോട്ടീസ് നൽകിയ ശേഷം ഉചിതമെന്ന് തോന്നുന്ന ഉത്തരവുകൾ ജഡ്ജിക്ക് പുറപ്പെടുവിക്കാവുന്നതാണ്.

(xvii) കേസ് തീർപ്പാക്കിയ ശേഷവും, വീണ്ടും ഒത്തുചേർന്നു കഴിയുന്ന ദമ്പതികളെ കോടതി ഉത്തരവിടുന്ന നിശ്ചിത കാലയളവിലേക്ക് നിരീക്ഷിക്കാനോ, അവർക്ക് മാർഗ്ഗനിർദ്ദേശം നൽകാനോ സഹായിക്കാനോ കൗൺസിലറോട് ജഡ്ജിക്ക് ആവശ്യപ്പെടാവുന്നതാണ്.

(xviii) കൗൺസിലറുടെ അഭ്യർത്ഥനപ്രകാരം, കൗൺസിലർ ആഗ്രഹിക്കുന്ന സ്ഥലത്തോ തീയതിയിലോ സമയത്തോ അദ്ദേഹത്തിന് മുന്നിൽ ഹാജരാകാൻ ഏതൊരു വ്യക്തിക്കും കോടതി വഴി നോട്ടീസ് അയക്കാൻ ജഡ്ജിക്ക് അധികാരമുണ്ടായിരിക്കും."

20. മധ്യസ്ഥതയിലെ രഹസ്യാത്മകതയെ സംബന്ധിച്ച വിഷയം വ്യക്തമാക്കുന്നതിനായി മറ്റ് വിവിധ നിയമവ്യവസ്ഥകളെ കൂടി ആസ്പദമാക്കിയിട്ടുള്ളതിനാൽ, അത്തരം ചില വകുപ്പുകൾ കൂടി താഴെ ഉദ്ധരിക്കുന്നു:–

എ] 1996–ലെ ആർബിട്രേഷൻ ആൻഡ് കൺസീലിയേഷൻ ആക്ടിലെ വകുപ്പ് 75, 81 എന്നിവ താഴെ പറയുന്ന പ്രകാരമാണ്:–

75. രഹസ്യാത്മകത – നിലവിലുള്ള മറ്റ് നിയമങ്ങളിൽ എന്ത് തന്നെ പറഞ്ഞിരുന്നാലും, അനുരഞ്ജന നടപടികളുമായി ബന്ധപ്പെട്ട എല്ലാ കാര്യങ്ങളും ഇടനിലക്കാരനും (കൺസിലിയേറ്റർ) കക്ഷികളും രഹസ്യമായി സൂക്ഷിക്കേണ്ടതാണ്. ഒത്തുതീർപ്പ് കരാർ നടപ്പിലാക്കുന്നതിനോ പ്രാബല്യത്തിൽ വരുത്തുന്നതിനോ വേണ്ടി അത് വെളിപ്പെടുത്തേണ്ടത് അത്യാവശ്യമായ സാഹചര്യങ്ങളിലൊഴികെ, ഒത്തുതീർപ്പ് കരാറിനും ഈ രഹസ്യാത്മകത ബാധകമായിരിക്കും.

81. മറ്റ് നടപടിക്രമങ്ങളിൽ തെളിവുകൾ സ്വീകരിക്കുന്നത് സംബന്ധിച്ച്– ഒത്തുതീർപ്പ് നടപടികൾക്ക് (കൺസിലിയേഷന്) വിഷയമായ തർക്കവുമായി ബന്ധപ്പെട്ടതാണെങ്കിലും അല്ലെങ്കിലും, ആർബിട്രേഷൻ നടപടികളിലോ കോടതി നടപടികളിലോ കക്ഷികൾ താഴെ പറയുന്ന കാര്യങ്ങളെ ആസ്പദമാക്കാനോ അവ തെളിവായി ഹാജരാക്കാനോ പാടുള്ളതല്ല:

(എ) തർക്കം ഒത്തുതീർപ്പാക്കുന്നതുമായി ബന്ധപ്പെട്ട് മറുഭാഗം പ്രകടിപ്പിച്ച അഭിപ്രായങ്ങളോ നിർദ്ദേശങ്ങളോ;

(ബി) ഒത്തുതീർപ്പ് നടപടികൾക്കിടയിൽ മറുഭാഗം നടത്തിയ സമ്മതപ്രസ്താവനകൾ;

(സി) കൺസിലിയേറ്റർ മുന്നോട്ടുവെച്ച നിർദ്ദേശങ്ങൾ;

(ഡി) കൺസിലിയേറ്റർ മുന്നോട്ടുവെച്ച ഒരു നിർദ്ദേശം സ്വീകരിക്കാൻ മറുഭാഗം സന്നദ്ധത പ്രകടിപ്പിച്ചു എന്ന വസ്തുത."

ബി] ഡൽഹി ഹൈക്കോടതി മധ്യസ്ഥ–ഒത്തുതീർപ്പ് കേന്ദ്രത്തിന്റെ (സമാധാൻ) ചട്ടം 20 താഴെ പറയുന്ന പ്രകാരമാണ്:–

"ചട്ടം 20: വിവരങ്ങളുടെ രഹസ്യാത്മകത, വെളിപ്പെടുത്തൽ, അസ്വീകാര്യത.

(എ) ഒരു മീഡിയേറ്റർക്ക്/കൺസിലിയേറ്റർക്ക് തർക്കവുമായി (തർക്കങ്ങളുമായി) ബന്ധപ്പെട്ട വസ്തുതാപരമായ വിവരങ്ങൾ ഏതെങ്കിലും ഒരു കക്ഷിയിൽ നിന്ന് ലഭിക്കുമ്പോൾ, അദ്ദേഹം ആ വിവരത്തിന്റെ സരാംശം മറുഭാഗത്തിന് വെളിപ്പെടുത്തേണ്ടതാണ്. അത് സംബന്ധിച്ച്, ഉചിതമായി കണക്കാക്കിയേക്കാവുന്ന വിശദീകരണം നൽകാൻ മറുഭാഗത്തിന് അവസരം ലഭിക്കുന്നതിനാണ് ഇത്.

എന്നാൽ, രഹസ്യമായി സൂക്ഷിക്കണം എന്ന പ്രത്യേക നിബന്ധനയോടെയാണ് ഒരു കക്ഷി മീഡിയേറ്റർക്ക്/കൺസിലിയേറ്റർക്ക് വിവരങ്ങൾ നൽകുന്നതെങ്കിൽ, മധ്യസ്ഥൻ ആ വിവരങ്ങൾ മറുഭാഗത്തിന് വെളിപ്പെടുത്താൻ പാടുള്ളതല്ല.

(ബി) മീഡിയേറ്റർ/കൺസിലിയേറ്റർ എന്ന നിലയിൽ സേവനമനുഷ്ഠിക്കുമ്പോൾ രേഖകളോ റിപ്പോർട്ടുകളോ മറ്റ് പ്രമാണങ്ങളോ സ്വീകരിക്കുന്നതോ പരിശോധിക്കുന്നതോ തയ്യാറാക്കുന്നതോ രഹസ്യമായിരിക്കും. അത്തരം രേഖകളെക്കുറിച്ചുള്ള വിവരങ്ങളോ മധ്യസ്ഥതയ്ക്കിടെ നടന്ന കാര്യങ്ങളെ കുറിച്ചോ ഏതെങ്കിലും കോടതിയുടേയോ ട്രൈബ്യൂണലിന്റേയോ മറ്റ് അധികാരികളുടേയോ ഏതെങ്കിലും വ്യക്തിയുടെയോ വ്യക്തികളുടെ കൂട്ടായ്മയുടെയോ മുൻപിൽ വെളിപ്പെടുത്താൻ മീഡിയേറ്ററെ/കൺസിലിയേറ്ററെ നിർബന്ധിക്കാൻ പാടുള്ളതല്ല.

(സി) മീഡിയേഷനിടെ/കൺസിലിയേഷനിടെ നടന്ന കാര്യങ്ങളിൽ കക്ഷികൾ രഹസ്യാത്മകത പുലർത്തേണ്ടതാണ്. താഴെ പറയുന്ന വിവരങ്ങൾ മറ്റ് നടപടിക്രമങ്ങളിൽ തെളിവായി ഹാജരാക്കാനോ ആസ്പദമാക്കാനോ പാടുള്ളതല്ല:

(i) മധ്യസ്ഥതയ്ക്കിടെ ഏതെങ്കിലും കക്ഷി പ്രകടിപ്പിച്ച അഭിപ്രായങ്ങൾ;

(ii) മധ്യസ്ഥതയ്ക്കിടെ ലഭിച്ച രേഖകളിൽ രഹസ്യമായി സൂക്ഷിക്കണമെന്ന് പ്രത്യേകം ആവശ്യപ്പെട്ടവ അല്ലെങ്കിൽ കക്ഷികളോ മീഡിയേറ്ററോ/കൺസിലിയേറ്ററോ നൽകിയ കുറിപ്പുകൾ, കരടുകൾ, മറ്റ് വിവരങ്ങൾ;

(iii)മീഡിയേറ്റർ/കൺസിലിയേറ്റർ മുന്നോട്ടുവെച്ച നിർദ്ദേശങ്ങളോ പ്രകടിപ്പിച്ച അഭിപ്രായങ്ങളോ;

(iv) മധ്യസ്ഥതയ്ക്കിടെ ഏതെങ്കിലും കക്ഷി നടത്തിയ സമ്മതപ്രസ്താവനകൾ;

(v) ഒരു നിർദ്ദേശം സ്വീകരിക്കാൻ ഒരു കക്ഷി സന്നദ്ധത പ്രകടിപ്പിച്ചോ ഇല്ലയോ എന്ന വസ്തുത.

(ഡി) മധ്യസ്ഥതയുടെയോ (മീഡിയേഷൻ) ഒത്തുതീർപ്പ് നടപടികളുടെയോ (കൺസിലിയേഷൻ) യാതൊരുവിധ ഓഡിയോ അല്ലെങ്കിൽ വീഡിയോ റെക്കോർഡിംഗ് പാടുള്ളതല്ല.

(ഇ) കക്ഷികളുടെയോ സാക്ഷികളുടെയോ യാതൊരുവിധ പ്രസ്താവനകളും മീഡിയേറ്റർ/കൺസിലിയേറ്റർ രേഖപ്പെടുത്താൻ പാടുള്ളതല്ല."

സി] മധ്യസ്ഥ–ഒത്തുതീർപ്പ് കേന്ദ്രത്തിൽ (സമാധാൻ) ഓരോ കക്ഷിയും പൂരിപ്പിച്ചു നൽകേണ്ട അപേക്ഷാ ഫോറത്തിന്റെ മാതൃക താഴെ പറയുന്ന പ്രകാരമാണ്:–

"മീഡിയേറ്റർ നിശ്ചയിക്കുന്ന സമയത്തും സ്ഥലത്തും എല്ലാ മധ്യസ്ഥ സെഷനുകളിലും പങ്കെടുക്കാൻ ഞാൻ സമ്മതിക്കുന്നു. മധ്യസ്ഥത തങ്ങൾക്കോ തങ്ങളുടെ കേസിനോ സഹായകരമല്ലെന്ന് തോന്നുകയാണെങ്കിൽ ഏത് കക്ഷിക്കും അതിൽ നിന്ന് പിന്മാറാവുന്നതാണ്. ഓരോ കക്ഷിയും അവരവരുടെ അഭിഭാഷകന്റെ ഫീസ് വഹിക്കേണ്ടതാണ്. കോടതി മറ്റ് നിർദ്ദേശങ്ങൾ നൽകാത്ത പക്ഷം, മധ്യസ്ഥന്റെ ഫീസ് കക്ഷികൾ തുല്യമായി പങ്കിടണം.

മധ്യസ്ഥതയുടെ മുഴുവൻ നടപടിക്രമങ്ങളും രഹസ്യമായിരിക്കും. മീഡിയേറ്റർക്ക് സമർപ്പിക്കുന്ന യാതൊരു വിവരവും വെളിപ്പെടുത്താനോ കോടതി നടപടികളിൽ ഹാജരാക്കാനോ തെളിവായി സ്വീകരിക്കാനോ പാടുള്ളതല്ല. ഒരു കോടതിയിലും സാക്ഷിയായി ഹാജരാകാൻ മീഡിയേറ്ററെ നിർബന്ധിക്കാൻ പാടുള്ളതല്ല.

മധ്യസ്ഥത എന്നത് സ്വമേധയാ ഉള്ളതാണ്. കക്ഷികൾ സ്വന്തം ഇഷ്ടപ്രകാരം ഒരു ഒത്തുതീർപ്പ് കരാറിൽ എത്തുകയും അതിൽ ഒപ്പിടുകയും ചെയ്യുന്നത് വരെ ഇത് കക്ഷികളെ ബാധ്യസ്ഥരാക്കില്ല."

ഡി] എതിർകക്ഷി ആസ്പദമാക്കിയ മറ്റ് ചില നിയമവ്യവസ്ഥകൾ താഴെ പറയുന്നവയാണ്:–

i) അൺ സിട്രൽ (UNCITRAL) കോൺസിലിയേഷൻ റൂൾസിലെ 14–ാം അനുച്ഛേദം, ഒത്തുതീർപ്പ് നടപടികളുമായി ബന്ധപ്പെട്ട എല്ലാ കാര്യങ്ങളിലും രഹസ്യാത്മകത ഉറപ്പാക്കുന്നു.

ii) 2003–ലെ യു.എസ്.എ. യൂണിഫോം മീഡിയേഷൻ ആക്ടിലെ വകുപ്പുകൾ, മധ്യസ്ഥതയ്ക്കിടെ കൈമാറുന്ന വിവരങ്ങൾ വെളിപ്പെടുത്തുന്നതിനും തെളിവായി സ്വീകരിക്കുന്നതിനും എതിരെ സംരക്ഷണം നൽകുന്നു.

iii) മധ്യസ്ഥത എന്നത് സ്വകാര്യവും രഹസ്യാത്മകവുമായ ഒരു നടപടിക്രമമായിരിക്കണമെന്ന് ഹോങ്കോംഗ് ഇന്റർനാഷണൽ ആർബിട്രേഷൻ സെന്റർ റൂൾസ് നിഷ്കർഷിക്കുന്നു.

iv) ഇംഗ്ലണ്ടിലെയും വെയിൽസിലെയും ഫാമിലി മീഡിയേഷൻ കൗൺസിൽ പിന്തുടരുന്ന 'കോഡ് ഓഫ് പ്രാക്ടീസ് ഓഫ് ഫാമിലി മീഡിയേറ്റേഴ്സ്'–ന്റെ ഖണ്ഡിക 5.5–ൽ വ്യവസ്ഥ ചെയ്യുന്ന പ്രകാരം, ഓരോ കക്ഷിയുടെയും വ്യക്തമായ സമ്മതമോ, കോടതി ഉത്തരവോ, അല്ലെങ്കിൽ വിവരങ്ങൾ വെളിപ്പെടുത്താൻ മീഡിയേറ്റർക്ക് നിയമപരമായ ബാധ്യതയോ ഉള്ള സാഹചര്യങ്ങളിൽ ഇല്ലാതെ, മധ്യസ്ഥതയെക്കുറിച്ചുള്ളതോ മധ്യസ്ഥതയ്ക്കിടെ ലഭിച്ചതോ ആയ യാതൊരു വിവരവും കോടതി നിശ്ചയിച്ച ഉദ്യോഗസ്ഥനോടോ കോടതിയോടോ ഉൾപ്പെടെ മറ്റാരോടും മീഡിയേറ്റർ വെളിപ്പെടുത്താൻ പാടുള്ളതല്ല.

v) സിംഗപ്പൂരിലെ ഫാമിലി ജസ്റ്റിസ് കോടതികളും, കുടുംബ തർക്ക പരിഹാര ചർച്ചകൾ, കൗൺസിലിംഗ്, മധ്യസ്ഥത എന്നിവയ്ക്കിടെ ചർച്ച ചെയ്യുന്ന എല്ലാ കാര്യങ്ങളും വിഷയങ്ങളും രഹസ്യമായിരിക്കണമെന്ന് നിഷ്കർഷിക്കുന്നു.

vi) മധ്യസ്ഥതയ്ക്കായി മാത്രം തയ്യാറാക്കിയതോ മധ്യസ്ഥതയുടെ ഫലമായി മാത്രം ഉണ്ടായതോ ആയ രേഖകളിലേക്കും ഫാമിലി മീഡിയേഷൻ കാനഡയുടെ മെമ്പേഴ്സ് കോഡ് ഓഫ് പ്രൊഫഷണൽ കണ്ടക്ടിന്റെ 7–ാം അനുച്ഛേദ പ്രകാരം രഹസ്യാത്മകതയുടെ ഈ തത്വം വ്യാപിപ്പിക്കുന്നു.

vii) 2017 ലെ കാലിഫോർണിയ റൂൾസ് ഓഫ് കോർട്ട്, കുട്ടികളുടെ കസ്റ്റഡി സംബന്ധിച്ച മധ്യസ്ഥ നടപടികളിൽ രഹസ്യാത്മകത പാലിക്കണമെന്ന് വ്യവസ്ഥ ചെയ്യുന്നു."

21. ***അഫ്കോൺസ് ഇൻഫ്രാസ്ട്രക്ചർ ലിമിറ്റഡ് ആൻഡ് അനദർ vs. ചെറിയാൻ വർക്കി കൺസ്ട്രക്ഷൻ കമ്പനി പ്രൈവറ്റ് ലിമിറ്റഡ് ആൻഡ് അദേർസ്***[7] എന്ന കേസിൽ, സിവിൽ നടപടിക്രമ കോഡിലെ വകുപ്പ് 89–ന്റെ വ്യാപ്തിയെക്കുറിച്ചും അതിൽ പരാമർശിക്കുന്ന ബദൽ തർക്കപരിഹാര മാർഗങ്ങളെ (എ.ഡി.ആർ) കുറിച്ചും കൈകാര്യം ചെയ്യവേ, ഏതൊക്കെ തരം തർക്കങ്ങളാണ് ബദൽ തർക്കപരിഹാര മാർഗങ്ങളിലൂടെ പരിഹരിക്കാൻ അനുയോജ്യമായതെന്ന് ഈ കോടതി വ്യക്തമാക്കിയിട്ടുണ്ട്. പ്രസ്തുത വിധിയിലെ 28–ാം ഖണ്ഡിക താഴെ പറയുന്ന പ്രകാരമാണ്:

"28. സിവിൽ സ്വഭാവമുള്ള മറ്റ് എല്ലാ സ്യൂട്ടുകളും കേസുകളും, പ്രത്യേകിച്ച് താഴെ പറയുന്ന വിഭാഗത്തിലുള്ളവ (സിവിൽ കോടതികളിലോ മറ്റ് പ്രത്യേക ട്രൈബ്യൂണലുകളിലോ ഫോറങ്ങളിലോ നിലവിലുള്ളവ) സാധാരണയായി എ.ഡി.ആർ നടപടികൾക്ക് അനുയോജ്യമാണ്:

7 (2010) 8 എസ്സിസി 24

(i) *കച്ചവടം, വാണിജ്യം, കരാറുകൾ എന്നിവയുമായി ബന്ധപ്പെട്ട എല്ലാ കേസുകളും.* ഇതിൽ താഴെ പറയുന്നവ ഉൾപ്പെടുന്നു:

- കരാറുകളിൽ നിന്നുടലെടുക്കുന്ന തർക്കങ്ങൾ (പണമിടപാട് സംബന്ധിച്ച ക്ലെയിമുകൾ ഉൾപ്പെടെ);
- കരാറുകളുടെ നിർദിഷ്ട നടപ്പാക്കലുമായി സംബന്ധിച്ച തർക്കങ്ങൾ;
- വിതരണക്കാരും ഉപഭോക്താക്കളും തമ്മിലുള്ള തർക്കങ്ങൾ;
- ബാങ്കുകളും ഉപഭോക്താക്കളും തമ്മിലുള്ള തർക്കങ്ങൾ;
- ഡെവലപ്പർമാരും/ബിൽഡർമാരും ഉപഭോക്താക്കളും തമ്മിലുള്ള തർക്കങ്ങൾ;
- ഭൂഉടമകളും വാടകക്കാരും / ലൈസൻസർമാരും ലൈസൻസികളും തമ്മിലുള്ള തർക്കങ്ങൾ;
- ഇൻഷുറൻസ് കമ്പനിയും ഇൻഷുർ ചെയ്ത വ്യക്തിയും തമ്മിലുള്ള തർക്കങ്ങൾ;

(ii) *വഷളായ ബന്ധങ്ങളിൽ നിന്നുടലെടുക്കുന്ന എല്ലാ കേസുകളും.* ഇതിൽ താഴെ പറയുന്നവ ഉൾപ്പെടുന്നു:

- ദാമ്പത്യ ജീവിതം, ജീവനാംശം , കുട്ടികളുടെ സംരക്ഷണം എന്നിവ സംബന്ധിച്ച തർക്കങ്ങൾ;
- കുടുംബാംഗങ്ങൾ/അവകാശികൾ/കൂട്ടുടമകൾ എന്നിവർക്കിടയിലെ സ്വത്ത് വിഭജനം സംബന്ധിച്ച തർക്കങ്ങൾ;
- പങ്കാളികൾ തമ്മിലുള്ള പാർട്ണർഷിപ്പ് തർക്കങ്ങൾ.

(iii) *തർക്കങ്ങൾ നിലനിൽക്കുമ്പോഴും പഴയ ബന്ധം തുടർന്നു കൊണ്ടുപോകേണ്ടത് ആവശ്യമായ കേസുകൾ.* ഇതിൽ താഴെ പറയുന്നവ ഉൾപ്പെടുന്നു:

- അയൽവാസികൾ തമ്മിലുള്ള തർക്കങ്ങൾ (വഴിനടക്കാനുള്ള അവകാശം, അതിക്രമിച്ചു കയറൽ, ശല്യം തുടങ്ങിയവ സംബന്ധിച്ച്);
- തൊഴിലുടമയും തൊഴിലാളികളും തമ്മിലുള്ള തർക്കങ്ങൾ;

- സൊസൈറ്റികളിലെ/അസോസിയേഷനുകളിലെ അംഗങ്ങൾ തമ്മിലുള്ള തർക്കങ്ങൾ;

(iv) *നിയമപരമായ കടമ ലംഘിക്കുന്നതുമായി ബന്ധപ്പെട്ട (ടോർട്ട്) ബാധ്യത സംബന്ധിച്ച എല്ലാ കേസുകളും*

- മോട്ടോർ വാഹന അപകടങ്ങളിലോ മറ്റ് അപകടങ്ങളിലോ ഉള്ള നഷ്ടപരിഹാര ക്ലെയിമുകൾ ഉൾപ്പെടെ.

(v) *എല്ലാ ഉപഭോക്തൃ തർക്കങ്ങളും.*

- ഒരു വ്യാപാരിയോ വിതരണക്കാരനോ നിർമ്മാതാവോ സേവനദാതാവോ തന്റെ ബിസിനസ്സ്/പ്രൊഫഷണൽ പ്രശസ്തിയും വിശ്വാസ്യതയും അല്ലെങ്കിൽ ഉൽപ്പന്നത്തിന്റെ ജനപ്രീതിയും നിലനിർത്താൻ താല്പര്യപ്പെടുന്ന സാഹചര്യത്തിലുള്ള തർക്കങ്ങൾ ഉൾപ്പടെ.

അനുയോജ്യമായതും അല്ലാത്തതുമായ കേസുകളുടെ മുകളിൽ പറഞ്ഞ പട്ടിക സമഗ്രമോ കർശനമോ ആയ ഒന്നല്ല. അവ ഉദാഹരണങ്ങൾ മാത്രമാണ്. ഒരു തർക്കം എ.ഡി.ആർ നടപടികൾക്ക് വിടുമ്പോൾ കോടതിക്കോ ടൈബ്യൂണലിനോ സാഹചര്യത്തിനനുസരിച്ച് ഇതിൽ മാറ്റങ്ങൾ വരുത്താവുന്നതോ കൂട്ടിച്ചേർക്കാവുന്നതോ ആണ്."

22. മധ്യസ്ഥ നടപടികൾ പൂർണ്ണമായും രഹസ്യാത്മകമാണെന്നും മധ്യസ്ഥത പരാജയപ്പെടുന്ന സാഹചര്യത്തിൽ, മധ്യസ്ഥതയ്ക്കിടെ ചർച്ച ചെയ്തതോ നിർദ്ദേശിച്ചതോ ചെയ്തതോ ആയ കാര്യങ്ങളെക്കുറിച്ച് മീഡിയേറ്റർ ഒന്നും തന്നെ രേഖപ്പെടുത്താൻ പാടില്ലെന്നും ***മോതി റാം (ഡെഡ്), ത്രൂ എൽആർഎസ് ആൻഡ് അനദർ vs. അശോക് കുമാർ ആൻഡ് അനദർ*** [8] എന്ന കേസിൽ വിധിക്കുകയുണ്ടായി. ഇതുസംബന്ധിച്ച നിരീക്ഷണങ്ങൾ താഴെ പറയുന്ന പ്രകാരമായിരുന്നു:–

"2. ഇതുമായി ബന്ധപ്പെട്ട്, മധ്യസ്ഥ നടപടികൾ പൂർണ്ണമായും രഹസ്യാത്മകമായ നടപടികളാണെന്ന് പ്രസ്താവിക്കാൻ ഈ കോടതി ആഗ്രഹിക്കുന്നു. പരസ്യമായി ജനമധ്യത്തിൽ നടക്കുന്ന കോടതി നടപടികളിൽ നിന്നും വ്യത്യസ്തമാണിത്. മധ്യസ്ഥത വിജയിക്കുകയാണെങ്കിൽ, മധ്യസ്ഥതയ്ക്കിടെ നടന്ന കാര്യങ്ങൾ പരാമർശിക്കാതെ തന്നെ ഇരു കക്ഷികളും ഒപ്പിട്ട കരാർ മീഡിയേറ്റർ കോടതിയിലേക്ക് അയക്കേണ്ടതാണ്. എന്നാൽ മധ്യസ്ഥത പരാജയപ്പെടുകയാണെങ്കിൽ, മീഡിയേറ്റർ തന്റെ റിപ്പോർട്ടിൽ "മധ്യസ്ഥത പരാജയപ്പെട്ടു" എന്ന ഒരു വാചകം മാത്രം എഴുതി കോടതിയിലേക്ക് അയക്കണം. അതിനപ്പുറം, മധ്യസ്ഥതയ്ക്കിടെ ചർച്ച ചെയ്തതോ നിർദ്ദേശിച്ചതോ ചെയ്തതോ ആയ യാതൊരു കാര്യവും മീഡിയേറ്റർ രേഖപ്പെടുത്താൻ

8 (2011) 1 എസ്സിസി 466

പാടുള്ളതല്ല. കാരണം, മധ്യസ്ഥതയിൽ പലപ്പോഴും കക്ഷികൾ വാശാനങ്ങളും മറുവാശാനങ്ങളും നിർദ്ദേശങ്ങളും മുന്നോട്ടുവെക്കാറുണ്ട്; എന്നാൽ കക്ഷികൾ ഒപ്പിട്ട ഒരു കരാറിൽ എത്തുന്നതുവരെ അത് ഒരു പൂർണ്ണമായ ഉടമ്പടിയായി മാറുന്നില്ല. മധ്യസ്ഥതയിൽ നടന്ന കാര്യങ്ങൾ വെളിപ്പെടുത്തിയാൽ, അത് മധ്യസ്ഥ പ്രക്രിയയുടെ രഹസ്യാത്മകതയെ നശിപ്പിക്കും."

അതുപോലെ തന്നെ, 1996-ലെ ആർബിട്രേഷൻ ആൻഡ് കൺസീലിയേഷൻ ആക്ടിന് കീഴിലുള്ള ഒരു വിഷയം പരിഗണിക്കവെ, ***ഗോവിന്ദ് പ്രസാദ് ശർമ്മയും ആൻജ് അദേർസ് v. ഡൂൺ വാലി ഓഫീസേഴ്സ് കോ-ഓപ്പറേറ്റീവ് ഹൗസിംഗ് സൊസൈറ്റി ലിമിറ്റഡ്*** [9]എന്ന കേസിൽ ഈ കോടതി ഇപ്രകാരം വിധിച്ചു: "ഒത്തുതീർപ്പ് നടപടികളുമായി ബന്ധപ്പെട്ട എല്ലാ കാര്യങ്ങളും കൺസിലിയേറ്ററും കക്ഷികളും രഹസ്യമായി സൂക്ഷിക്കേണ്ടതാണ്.".

23. മധ്യസ്ഥതയ്ക്കിടെ നടത്തുന്ന ഏതൊരു പ്രസ്താവനയും തികച്ചും രഹസ്യാത്മകമായിരിക്കണം എന്ന് വാദിക്കുന്നതിനായി എതിർകക്ഷി മുകളിൽ പറഞ്ഞ വിധികളെയും വിവിധ അധികാരപരിധികളിലെ നിയമപരമായ വ്യവസ്ഥകളെയും നടപടിക്രമങ്ങളെയും ആശ്രയിച്ചു. എന്നാൽ, കുട്ടികളുടെ കസ്റ്റഡി അല്ലെങ്കിൽ രക്ഷാകർതൃത്വം സംബന്ധിച്ച കാര്യങ്ങളിൽ, കോടതിയെ സഹായിക്കുന്നതിനായി കക്ഷികളുടെ വീട്ടുസാഹചര്യം, അവരുടെ വ്യക്തിത്വം, കുട്ടിയുമായുള്ള അവരുടെ ബന്ധം എന്നിവയെക്കുറിച്ച് ഒരു റിപ്പോർട്ട് സമർപ്പിക്കാൻ കൗൺസിലറോട് ജഡ്ജിക്ക് ആവശ്യപ്പെടാവുന്നതാണ് എന്ന് ചട്ടങ്ങളിലെ ചട്ടം 8-ന്റെ ഉപ ചട്ടം (viii) ചൂണ്ടിക്കാട്ടിക്കൊണ്ട് അപ്പീൽവാദി വാദിച്ചു.

24. അങ്ങനെ, ഒരു വശത്ത് മധ്യസ്ഥതയെയും ഒത്തുതീർപ്പ് നടപടികളെയും പൊതുവായി കൈകാര്യം ചെയ്യുന്ന കേസുകളും മറുവശത്ത് കുട്ടിയുടെ കസ്റ്റഡിയുമായി ബന്ധപ്പെട്ട വിഷയങ്ങളെ രഹസ്യാത്മകതയുടെ നിയമത്തിന് ഒരു അപവാദമെന്നോണം കൈകാര്യം ചെയ്യുന്ന ചട്ടം 8-ഉം നമ്മുടെ മുന്നിലുണ്ട്. മധ്യസ്ഥത എന്ന പ്രക്രിയ രഹസ്യാത്മകത എന്ന ഘടകത്തിന്മേൽ അധിഷ്ഠിതമാണെന്നത് സത്യമാണ്. ഗുണപരമായി നോക്കിയാൽ, സാധാരണ കോടതി നടപടികളിൽ നിന്നും തികച്ചും വ്യത്യസ്തമായ ഒന്നാണ് മധ്യസ്ഥത അല്ലെങ്കിൽ ഒത്തുതീർപ്പ് നടപടികൾ. തീർപ്പുകൽപ്പിക്കൽ നടപടികളിലെ ശത്രുതാപരമായ നിലപാടിന് പകരം, ശത്രുതയോടെയല്ലാതെ സൗഹൃദപരമായ തലത്തിൽ തർക്കം പരിഹരിക്കുന്നതിനു വേണ്ടിയാണ് മധ്യസ്ഥത എന്ന ആശയം അവതരിപ്പിക്കപ്പെടുന്നത്. ഒരു കോടതിയുടെ തീർപ്പിനായി കേസ് പരിഗണിക്കുമ്പോൾ കക്ഷികൾ നടത്താൻ തയാറാകാത്ത പ്രസ്താവനകൾ മധ്യസ്ഥ പ്രക്രിയക്കിടെ നടത്തിയേക്കാം. പ്രധാനമായും ഒത്തുതീർപ്പ് സാധ്യമാണോ എന്ന് നോക്കുന്നതിനായി നടത്തുന്ന ഇത്തരം പ്രസ്താവനകളെ, പിന്നീട്

9 എഐആർ 2017 എസ്സി 4968 : 2017 (11) എസ്സിഎഎൽഇ 231

മധ്യസ്ഥ ശ്രമങ്ങൾ പൂർണ്ണമായും പരാജയപ്പെടുന്ന സാഹചര്യത്തിൽ പ്രസ്താവന നടത്തിയ ആൾക്കെതിരെ ഉപയോഗിക്കാൻ പാടുള്ളതല്ല. ഇത്തരം പ്രസ്താവനകളെ തുടർന്നുള്ള ഘട്ടങ്ങളിൽ ഉപയോഗിക്കാൻ അനുവദിച്ചാൽ, ആരോഗ്യകരമായ മധ്യസ്ഥതയ്ക്ക്/ഒത്തുതീർപ്പിന് അത്യന്താപേക്ഷിതമായ ആത്മവിശ്വാസം എന്ന ഘടകം കക്ഷികൾക്കിടയിൽ പൂർണ്ണമായും നഷ്ടപ്പെടും. രഹസ്യാത്മകത എന്ന ഘടകവും പ്രസ്താവനകൾ തെളിവായി ഉപയോഗിക്കില്ലെന്ന ഉറപ്പും പഴയ ശത്രുത മറന്ന് തർക്കപരിഹാരത്തിലേക്ക് നീങ്ങാൻ കക്ഷികളെ സഹായിക്കുന്നു. അതിനാൽ, രഹസ്യാത്മകത എന്നത് മധ്യസ്ഥതയുടെ/ഒത്തുതീർപ്പിന്റെ ഒരു പ്രധാന ഘടകമാണ്.

25. കോടതിയുടെ പങ്ക് കേവലം ഒരു തീർപ്പുകാരന്റേത് മാത്രമായ സാധാരണ വിഷയങ്ങളിൽ, രഹസ്യാത്മകത പൂർണ്ണമായും പാലിക്കണം എന്നത് തികച്ചും ശരിയായിരിക്കും. എന്നാൽ, 'പാരൻസ് പാട്രിയേ' എന്ന നിലയിൽ പ്രവർത്തിക്കാനും കുട്ടിയുടെ ക്ഷേമത്തെക്കുറിച്ച് പരിഗണിക്കാനും കോടതിയോട് ആവശ്യപ്പെടുമ്പോൾ അത്തരമൊരു സമീപനം ഗുണകരമാകണമെന്നില്ല. എല്ലാ സംരക്ഷണ-രക്ഷാകർതൃത്വ പ്രശ്നങ്ങളും പരിഹരിക്കപ്പെടുന്നത് "കുട്ടിയുടെ ഉത്തമ താൽപ്പര്യം" എന്ന മാനദണ്ഡത്തിന്റെ അടിസ്ഥാനത്തിലാണ്. രണ്ട് കക്ഷികൾ തമ്മിലുള്ള സംരക്ഷണ-രക്ഷാകർതൃത്വ തർക്കങ്ങളിൽ പ്രായപൂർത്തിയാകാത്ത കുട്ടി ഒരു പ്രത്യേക സാഹചര്യത്തിലാണ്. പലപ്പോഴും ഇരുവിഭാഗവും നിയമയുദ്ധങ്ങളിൽ മുഴുകിയിരിക്കുമ്പോൾ, കുട്ടിയുടെ ഉത്തമ താൽപ്പര്യം എന്താണെന്ന് 'പാരൻസ് പാട്രിയേ' എന്ന നിലയിൽ തീരുമാനിക്കാൻ കോടതിയോട് ആവശ്യപ്പെടുന്നു. ശരിയായ നിഗമനത്തിൽ എത്തുന്നതിനായി കോടതി കുട്ടിയുമായി അഭിമുഖം നടത്തുകയോ അല്ലെങ്കിൽ കുട്ടിയോടൊപ്പം കൂടുതൽ സമയം ചെലവഴിച്ച് കുട്ടിയുടെ വളർച്ച, വ്യക്തിത്വം, ആഗ്രഹങ്ങൾ അല്ലെങ്കിൽ മാനസികാവസ്ഥ എന്നിവ വിലയിരുത്തി കോടതിയെ സഹായിക്കുന്ന ഒരു വിദഗ്ധന്റെ വിശകലനത്തെ ആശ്രയിക്കുകയോ ചെയ്തേക്കാം. കൃത്യമായ ഈ കാരണത്താലാണ്, മറ്റൊരു സന്ദർഭത്തിൽ മധ്യസ്ഥതയുടെ/ഒത്തുതീർപ്പിന്റെ അടിസ്ഥാനശിലയായി കണക്കാക്കപ്പെടുന്ന രഹസ്യാത്മകത എന്ന ഘടകത്തിൽ നിന്ന് ഒരു പരിധിവരെയുള്ള മാറ്റം ചട്ടങ്ങളിലെ ചട്ടം 8 ഉപ ചട്ടം (viii)-ൽ ഉൾക്കൊള്ളിച്ചിരിക്കുന്നത്.

26. കക്ഷികളുടെ വീട്ടുസാഹചര്യങ്ങൾ, അവരുടെ വ്യക്തിത്വങ്ങൾ, കുട്ടിയുമായോ കുട്ടികളുമായോ അവർക്കുള്ള ബന്ധം എന്നിവയെക്കുറിച്ച് കൗൺസിലർ നൽകുന്ന റിപ്പോർട്ടുകൾ സംരക്ഷണ-രക്ഷാകർതൃത്വ പ്രശ്നങ്ങൾ തീരുമാനിക്കാൻ കോടതിയെ സഹായിക്കുമെങ്കിൽ, യാതൊരുവിധ സാങ്കേതികതകളും അതിന് തടസ്സമാകാൻ പാടില്ല. ചട്ടം 8-ലെ ഉപചട്ടം (viii) ലക്ഷ്യമിടുന്നത് ആ ഉദ്ദേശ്യം നിറവേറ്റാനാണ്, കൂടാതെ അത്തരം വിവരങ്ങൾ കോടതിയുടെ വിലയിരുത്തലിനായി ലഭ്യമാക്കുകയും ചെയ്യുന്നു. കുട്ടികളുടെ കസ്റ്റഡി കേസുകളിൽ കോടതി സ്വീകരിക്കേണ്ട മാനുഷികവും നിയമപരവുമായ

സമീപനത്തെക്കുറിച്ച് ***ആശിഷ് രഞ്ജൻ vs. അനുപമ ടണ്ടൻ ആൻഡ് അനദർ***[10] കേസിൽ ഈ കോടതി സുവ്യക്തമായി പ്രതിപാദിക്കുകയുണ്ടായി. പ്രസ്തുത വിധിയുടെ 18, 19 ഖണ്ഡികകൾ താഴെ പറയുന്നതു പോലെയാണ്:

"18. കുട്ടിയുടെ പരിചരണവും നിയന്ത്രണവും ഏത് രക്ഷിതാവിനാണ് നൽകേണ്ടതെന്ന ചോദ്യം തീരുമാനിക്കുമ്പോൾ, രക്ഷിതാക്കളുടെ നിയമപരമായ അവകാശങ്ങളേക്കാൾ ഉപരിയായി കുട്ടിയുടെ ക്ഷേമത്തിനും താൽപ്പര്യത്തിനുമാണ് പരമപ്രധാനമായ പരിഗണന നൽകേണ്ടതെന്നത് സുസ്ഥിരമായ നിയമതത്വമാണ്. പ്രസക്തമായ വസ്തുതകളുടെയും സാഹചര്യങ്ങളുടെയും പശ്ചാത്തലത്തിലാണ് ഇത്തരം പ്രശ്നങ്ങൾ തീരുമാനിക്കേണ്ടത്. ഓരോ കേസും അതിന്റെ തനതായ വസ്തുതകൾക്കനുസരിച്ച് വേണം തീരുമാനിക്കാൻ. കേസിലെ വസ്തുതാപരമായ കാര്യങ്ങളെ സംബന്ധിച്ചിടത്തോളം ' 'മുൻവിധിന്യായങ്ങളെ മാതൃകയാക്കുക (സ്റ്റെയർ ഡിസൈസിസ്)' എന്ന സിദ്ധാന്തത്തിന് ഇവിടെ പ്രസക്തിയില്ല. കുട്ടിയുടെ ക്ഷേമം പരിഗണിക്കുമ്പോൾ, ശാരീരികമായ സുസ്ഥിതിക്കൊപ്പം തന്നെ കുട്ടിയുടെ 'ധാർമ്മികവും നൈതികവുമായ ക്ഷേമത്തിനും' കോടതി മുൻഗണന നൽകണം. കുട്ടിയെ ഒരു സ്വത്തായോ ഉൽപ്പന്നമായോ കാണാൻ പാടില്ല. അതിനാൽ, സ്നേഹത്തോടെയും വാത്സല്യത്തോടെയും മാനുഷിക സമീപനത്തോടെയും വേണം കോടതി ഇത്തരം പ്രശ്നങ്ങൾ കൈകാര്യം ചെയ്യാൻ. രക്ഷിതാക്കളുടെയോ രക്ഷാകർത്താക്കളുടെയോ അവകാശങ്ങളെ നിയന്ത്രിക്കുന്ന പ്രത്യേക നിയമങ്ങളിലെ വ്യവസ്ഥകൾ പരിഗണിക്കാമെങ്കിലും, ഇത്തരം കേസുകളിൽ കോടതിയുടെ 'പാരൻസ് പാട്രിയേ' അധികാരപരിധി വിനിയോഗിക്കുന്നതിന് യാതൊന്നും തടസ്സമല്ല (*ഗൗരവ് നാഗ്പാൽ vs. സുമേധ നാഗ്പാൽ* [11]കാണുക).

19. പ്രായപൂർത്തിയാകാത്ത കുട്ടിയുടെ ക്ഷേമത്തിന് ഉത്തമമായത് എന്താണ് എന്നുള്ള പരിഗണനയെ മറികടക്കുന്നതിനോ അതിന് വിരുദ്ധമായി പ്രവർത്തിക്കുന്നതിനോ ഏതെങ്കിലും വ്യക്തിനിയമത്തിന് കീഴിൽ കുട്ടിയുടെ കസ്റ്റഡിയുമായി ബന്ധപ്പെട്ട് നൽകിയിട്ടുള്ള നിയമവ്യവസ്ഥകൾക്ക് സാധിക്കില്ല. വാസ്തവത്തിൽ, ഈ വിഷയത്തിലുള്ള ഒരു നിയമത്തിനും കുട്ടിയുടെ ക്ഷേമം എന്ന സുപ്രധാന ഘടകത്തെ അവഗണിക്കുന്നതിനോ ഇല്ലാതാക്കുന്നതിനോ കഴിയില്ല. (കാണുക: *എലിസബത്ത് ദിൻഷോ v. അരവിന്ദ് എം. ദിൻഷോ* [12]*, ചന്ദ്രകലാ മേനോൻ v.*

10 (2010) 14 എസ്സിസി 274

11 (2009) 1 എസ്സിസി 42 : (2009) 1 എസ്സിസി (സിവിൽ) 1 : എഐആർ 2009 എസ്സി 557

12 (1987) 1 എസ്സിസി 42 : 1987 എസ്സിസി (ക്രി) 13 : എഐആർ 1987 എസ്സി 3

വിപിൻ മേനോൻ[13]*, നിൽ രത്തൻ കുണ്ടു v. അഭിജിത് കുണ്ടു*[14]*, ശില്പ അഗർവാൾ v. അവിരൽ മിത്തൽ*[15]*, അതാർ ഹുസൈൻ v. സയ്യിദ് സിറാജ് അഹമ്മദ്.*[16]*)*"

27. മധ്യസ്ഥതയ്ക്കിടെ മാതാപിതാക്കൾ നടത്തുന്ന പ്രസ്താവനകളെ രഹസ്യാത്മകതയുടെ അടിസ്ഥാനത്തിൽ തെളിവായി സ്വീകരിക്കാൻ കഴിയില്ലായിരിക്കാം, എന്നാൽ പ്രായപൂർത്തിയാകാത്ത കുട്ടി കൗൺസിലറോട് നടത്തുന്ന സ്വാഭാവികമായ പ്രതികരണങ്ങളും പ്രസ്താവനകളും കുട്ടിയുടെ ഉത്തമതാൽപ്പര്യം എന്താണെന്ന് തീരുമാനിക്കുന്നതിന് തീർച്ചയായും സഹായകരമാകും. കുട്ടിയെ സ്വസ്ഥതയോടെ നിലനിർത്തിക്കൊണ്ടു വിവരങ്ങൾ ആരായാൻ പ്രൊഫഷണൽ പരിശീലനം ലഭിച്ച ഒരു കൗൺസിലറുമായുള്ള ഇടപെടലുകളിൽ ഒരു കുട്ടി സ്വാഭാവികമായും സ്വതസിദ്ധമായും പ്രതികരിച്ചേക്കാം. അത്തരം ഇടപെടലുകളുടെ രേഖകൾ 'പാരൻസ് പാട്രിയേ' അധികാരപരിധിയിലുള്ള കടമകൾ നിർവഹിക്കുന്നതിൽ കോടതിക്ക് വിലപ്പെട്ട വിവരങ്ങൾ നൽകിയേക്കാം. അത്തരം ഇടപെടലുകൾക്കിടയിൽ കുട്ടിയുടെ ക്ഷേമവുമായി ബന്ധപ്പെട്ട വിഷയങ്ങളോ വശങ്ങളോ ശ്രദ്ധയിൽപ്പെട്ടാൽ, അത്തരം വിവരങ്ങൾ ലഭ്യമാകുന്നതിൽ നിന്ന് കോടതിയെ തടയേണ്ട കാര്യമില്ല. ഈ കോടതി വിവിധ മുൻകാല വിധിന്യായങ്ങളിൽ ചൂണ്ടിക്കാട്ടിയതു പോലെ കുട്ടിയുടെ ഉത്തമ താൽപ്പര്യം എന്താണെന്ന് കണ്ടെത്തുക എന്നതിനായിരിക്കണം പരമമായ പരിഗണന നൽകേണ്ടത്.

28. കുട്ടിയുടെയോ കുട്ടികളുടെയോ രക്ഷാകർതൃത്വ കാര്യത്തിൽ തീരുമാനമെടുക്കാൻ ജഡ്ജിയെ സഹായിക്കുന്നതിനായി കക്ഷികളുടെ വീട്ടുസാഹചര്യം, അവരുടെ വ്യക്തിത്വം, കുട്ടിയുമായുള്ള അവരുടെ ബന്ധം എന്നിവ ഉൾപ്പെടെയുള്ള കാര്യങ്ങളിൽ റിപ്പോർട്ട് നൽകാൻ ചട്ടം 8-ലെ ഉപ ചട്ടം (viii) പ്രകാരം, കൗൺസിലർ ബാധ്യസ്ഥനാണ്. സംരക്ഷണ-രക്ഷാകർതൃത്വ പ്രശ്നങ്ങളിൽ രഹസ്യാത്മകതയുടെ സാധാരണ തത്വം ബാധകമല്ലെന്നും, പൂർണ്ണമായ നീതി നടപ്പാക്കുന്നതിന് പ്രസക്തമായ എല്ലാ വിവരങ്ങളും കുട്ടിയുടെ ഉത്തമ താൽപ്പര്യം മുൻനിർത്തി കോടതിക്ക് ലഭ്യമായിരിക്കണം എന്നുമാണ് ഇതിലൂടെ ലക്ഷ്യമിടുന്നത്. രഹസ്യാത്മകതയിൽ നിന്നുള്ള ഈ മാറ്റം ഈ നിയമത്തിന്റെ പൊതുവായ ആശയത്തോടും പ്രത്യേകിച്ച് 12-ാം വകുപ്പിനോടും യോജിച്ചുനിൽക്കുന്നതാണ്. അതിൽ പറഞ്ഞിരിക്കുന്ന വിഭാഗങ്ങളുടെ കാര്യത്തിൽ വ്യക്തമായ ഒരു ഒഴിവാക്കൽ ഉള്ള സാഹചര്യത്തിൽ, മധ്യസ്ഥതയുടെയോ ഒത്തുതീർപ്പിന്റെയോ മറ്റ് രൂപങ്ങളിലോ അല്ലെങ്കിൽ ബദൽ തർക്കപരിഹാര മാർഗങ്ങളിലോ രഹസ്യാത്മകതയെക്കുറിച്ച് പറഞ്ഞിട്ടുള്ള തത്വങ്ങൾ ഇവിടെ കൊണ്ടുവരാൻ കഴിയില്ല. അത്തരം ഒഴിവാക്കലിന്റെ പ്രഭാവം കുറയ്ക്കാനോ ഇല്ലാതാക്കാനോ പാടുള്ളതല്ല. 07.02.2017-ലെ വിധിന്യായത്തിലെ 17

13 (1993) 2 എസ്സിസി 6 : 1993 എസ്സിസി (ക്രി) 485

14 (2008) 9 എസ്സിസി 413

15 (2010) 1 എസ്സിസി 591 : (2010) 1 എസ്സിസി (സിവിൽ) 192

16 (2010) 2 എസ്സിസി 654 : (2010) 1 എസ്സിസി (സിവിൽ) 528

മുതൽ 20 വരെയുള്ള ഖണ്ഡികകളിൽ ഹൈക്കോടതി ഈ വിഷയത്തെ ശരിയായ രീതിയിലാണ് വിലയിരുത്തിയത് എന്നതാണ് ഈ കോടതിയുടെ കാഴ്ചപ്പാട്.

29. എങ്കിലും, പരിഗണിക്കേണ്ട മറ്റൊരു വശം കൂടിയുണ്ട്; ചട്ടം 8 പ്രകാരമുള്ള "കൗൺസിലർ" ആരാണെന്നതും, നിലവിലെ വിഷയത്തിൽ കോടതിയെ സഹായിച്ച കൗൺസിലർ പ്രസ്തുത വ്യവസ്ഥയുടെ പരിധിയിൽ വരുമോ എന്നതുമാണ് അത്. വകുപ്പ് 6 പ്രകാരം, ഹൈക്കോടതിയുമായി കൂടിയാലോചിച്ച് സംസ്ഥാന സർക്കാരാണ് കൗൺസിലർമാരെ നിയമിക്കുന്നത് എന്നത് ശരിയാണ്. ഈ കേസിൽ, വകുപ്പ് 6 പ്രകാരം നിയമിക്കപ്പെട്ട കൗൺസിലറല്ലായിരുന്നു ഉണ്ടായിരുന്നത് എന്നതും ശരിയാണ്; മറിച്ച് ഹൈക്കോടതിയുടെ ഒരു കമ്മിറ്റി നിയമിച്ച വ്യക്തിയായിരുന്നു അവർ, പല കാര്യങ്ങളിലും അവരുടെ സഹായം തേടാറുമുണ്ടായിരുന്നു. സമഗ്രവും ഫലപ്രദവുമായ മധ്യസ്ഥതയ്ക്ക് ആവശ്യമാണെന്ന് തോന്നുന്ന പക്ഷം "മറ്റേതൊരു വ്യക്തിയെയും" മീഡിയേറ്റർക്ക് കൂടെ ചേർക്കാമെന്ന് 06.05.2016-ലെ ഉത്തരവ് സൂചിപ്പിച്ചിരുന്നു. തുടർന്നുള്ള 11.05.2016-ലെ ഉത്തരവിൽ കൗൺസിലറുടെ പേരും, കക്ഷികളുടെ മകനായ ആദിത്യയുമായി കൗൺസിലർ ഫലപ്രദമായ കൂടിക്കാഴ്ച നടത്തിയെന്ന വസ്തുതയും പരാമർശിച്ചിരുന്നു. അതിനുശേഷം കൗൺസിലർ 08.07.2016-ലും 11.07.2016-ലും കുട്ടിയുമായി ആശയവിനിമയം നടത്തുകയും അതിന്റെ അടിസ്ഥാനത്തിൽ 21.07.2016-ൽ റിപ്പോർട്ട് സമർപ്പിക്കുകയും ചെയ്തു. അതിനാൽ, കൗൺസിലറുടെ സേവനം തേടിയത് കക്ഷികളുടെ പൂർണ്ണമായ അറിവോടും ഹൈക്കോടതിയുടെ വ്യക്തമായ അംഗീകാരത്തോടും കൂടിയായിരുന്നു. കൗൺസിലറെ നിയമിച്ചത് നിയമത്തിലെ വകുപ്പ് 6 പ്രകാരമല്ലായിരിക്കാം, എങ്കിലും കുട്ടിയുടെ ക്ഷേമത്തിനാണ് പരമമായ പരിഗണന നൽകുന്നതെങ്കിൽ അത്തരം സാങ്കേതികതകളെ അമിതമായി ആശ്രയിക്കാൻ കഴിയില്ല. വാസ്തവത്തിൽ, വകുപ്പ് 12-ന്റെ വ്യാപ്തി ഇത്തരത്തിലുള്ള നിയന്ത്രണങ്ങളൊന്നും അനുവദിക്കുന്നില്ല. അതിനാൽ, ഈ കേസിൽ കൗൺസിലർ നൽകിയ റിപ്പോർട്ട് പരിഗണനയിൽ നിന്ന് ഒഴിവാക്കാൻ കഴിയില്ല. കൗൺസിലർക്കെതിരെ യാതൊന്നും ഉണ്ടായിരുന്നില്ലെന്ന് മാത്രമല്ല, കൗൺസിലർ വളരെയധികം അനുഭവസമ്പന്നയാണെന്നും എല്ലാവർക്കും തൃപ്തികരമായ ഒരു ഒത്തുതീർപ്പിലെത്താൻ ശ്രമിക്കുന്നതിലെ അവരുടെ പ്രതിബദ്ധതയും ആത്മാർത്ഥതയും ശ്രദ്ധേയമാണെന്നും അപ്പീലിന് ആധാരമായ വിധിന്യായത്തിൽ ഹൈക്കോടതി നിരീക്ഷിക്കുകയും ചെയ്തിരുന്നു.

30. അതിനാൽ ഈ കേസിലെ റിപ്പോർട്ടുകൾ പരിഗണനയിൽ നിന്ന് മാറ്റിനിർത്തുന്നതിനുള്ള ഒരു കാരണവും ഈ കോടതി കാണുന്നില്ല.

31. അതിനാൽ, ഞങ്ങൾ ഈഅപ്പീൽ അനുവദിച്ചു. അപ്പീൽ അനുവദിക്കുകയും, ഹൈക്കോടതി 11.12.2017-ൽ പുറപ്പെടുവിച്ച വിധി റദ്ദാക്കുകയും ചെയ്യുന്നു. ഡൽഹി ഹൈക്കോടതി 17.02.2017-ൽ

പുറപ്പെടുവിച്ച മുൻപത്തെ വിധി ഞങ്ങൾ പുനഃസ്ഥാപിക്കുന്നു. കോടതി ചെലവുകൾ സംബന്ധിച്ച് യാതൊരു ഉത്തരവും ഉണ്ടായിരിക്കുന്നതല്ല.

നിധി ജയിൻ അപ്പീൽ അനുവദിച്ചു.